Neca Jovanov

A SZTRÁJK, MINT TÁRSADALMI ÖSSZEÜTKÖZÉS ÉS AZ ÖNIGAZGATÁS, MINT TÁRSADALMI RENDSZER KÖLCSÖNÖS VISZONYA

BEVEZETŐ

Lenin annak idején azt mondotta, hogy az a társadalom, amelyik önmagával kapcsolatban nem mer vagy nem képes szembenézni a teljes igazsággal — nem egészséges társadalom. Lenin személyes példával is tanúságot tett bátorságáról, amikor nyilvánosan szólt „... a sztrájkról, mint harcmodorról, a hatalmon levő proletárok államában". Leninnek ezt a szövegét, egyben mint a Kommunista Párt Központi Bizottságának határozatát, a Pravda közölte 1922. január 16-i, 12. számában.

A sztrájkokról kialakult közvitát Jugoszláviában elsősorban úgy kell felfogni, mint a sztrájk elemzésének és megmagyarázásának szükségességét, hogy megvilágítsuk forrásait és igazi értelmét Jugoszlávia különleges történelmi helyzetében. Ezért a nyilvános sztrájkvitát semmiképpen sem tekinthetjük „a szennyes kiteregetésének", mint ahogyan néha megállapítjuk. E szöveg szerzőjének az a szándéka, hogy adalékkal szolgáljon a sztrájk jelenségének tanulmányozásához, valamint a sztrájk, mint társadalmi összeütközés és az önigazgatás, mint társadalmi rendszer kölcsönös viszonyának megvilágításához.

Viszonylag kevés számú csontból rekonstruálni lehet a mammutot. Nekem persze nincsenek olyan ambícióim, hogy ezzel a sztrájkokról szóló szöveggel az egész társadalmi rendszert rekonstruáljam. Nem titkolom viszont erőfeszítésemet, hogy a sztrájkot, mint a társadalmi rendszer szegmentumát vegyem elemzés alá, s hogy rámutassak arra, milyen kapcsolatban áll ez a jelenség a pillanatnyi helyzettel a globális társadalmi rendszerben, melyek az okozati összefüggések. Az eszmeiség, mint „a tudat torzulása", természetesen jelenvaló lesz ebben a szövegben. Nem titkolom, hogy az én tudatom is „el van torzulva" azok javára, akik sztrájkolnak. Tudatában vagyok annak, hogy a sztrájkok megmagyarázásának kísérletében főleg azoknak az embereknek a reális helyzetéből szemlélem a dolgokat, akik sztrájkolnak. Ennyiben nem vagyok tárgyilagos. Kérem az olvasót, hogy legyen erre tekintettel.

Szövegemben az 1969-ig lezajlott sztrájkokat veszem elemzés alá. A későbbi eseteket nem tanulmányoztam. Ezért előfordulhat, hogy egyes dolgok ma már nem olyanok, amilyenek 1969 előtt voltak. Kérem, hogy ezt is vegyék figyelembe.

Ellemzésem három fejezetre oszlik. Az első fejezetben megpróbáltam vizsgálat alá venni mindazokat az ellentmondásokat, melyeknek döntő hatásuk lehet a sztrájk jelenségére. Az általános feltételek ellentmondásosságai folytán sok szempontból a sztrájk is ellentmondásos jelenség. A szöveg második részében a sztrájk néhány döntő fontosságú ismérvére mutattam rá. Végül a harmadik részben megpróbáltam feltárni, hogy milyen viszonyban áll egymással a sztrájk és a társadalom formális struktúrája.

I. AZ ELLENTMONDÁSOS KÖRÜLMÉNYEK ÖSSZESSÉGE, AMELYEKNEK DÖNTŐ HATÁSUK VAN A SZTRÁJK JELENSÉGÉRE

A körülmények, amelyekről szó lesz, nem azonos mértékben és nem egyenlő módon hatnak a sztrájk jelenségére. A következő szövegből látni lehet majd, hogy milyen mértékben függ a sztrájkok mennyisége és intenzitása egyes olyan általános folyamatok különböző mennyi-

ségétől és intenzitásától, amelyek az össztársadalomban mennek végbe, valamint attól is, hogy milyen az önigazgatásnak, mint társadalmi rendszernek a reális helyzete. A sztrájk megjelenésére döntő módon kiható körülmények közé magát a sztrájkot is besorolhatjuk

1. *A munkásosztály mint „önmagában adott osztály"* kialakulásának viszonylag gyors folyamata*

Vitathatatlan, hogy a lakosság szociális struktúrájának változási folyamata és a munkásosztály, mint „önmagában adott osztály" kialakulása viszonylag nagyon gyors ütemű volt. 1939-ben minden 1000 lakosra 59, 1950-ben 119, 1970-ben pedig már 187 foglalkoztatott jutott. A dolgozók összlétszáma 1939-ben 920000, 1950-ben 1944000, 1970-ben 3850000, 1972-ben pedig már elérte a 4 milliót. 1950 és 1970 között tehát a foglalkoztatottak létszáma csaknem a kétszeresére növekedett.

A mezőgazdasági lakosság aránya az összlakosságban 1953-ban még 60,7, 1961-ben 49,6, 1971-ben pedig már csupán 36%-ot tett ki. Ez az aránymutató azonban nem azonos egész Jugoszlávia területén. Szlovéniában csak 18, Kosovón viszont 50,1%-ot tesz ki. A mezőgazdasági lakosság összlétszáma 1953 és 1971 között az egész országra nézve 28,5%-kal csökkent, de ez a csökkenés Szlovéniában 48,4, Kosovo területén viszont csak 6,7%-os. Már ebből is jól látszik, milyen nagy arányú különbségek vannak Jugoszlávia egyes köztársaságai és tartományai között a fejlődés színvonalában.

A foglalkoztatottak száma a gazdaságban az 1952. évi 1 millió 684 ezerről 1970-ben 3 millió 105 ezerre nőtt, ami 184,3%-ot tesz ki. A nem gazdasági ágazatokban viszont ez a növekedés eléri a 219%-ot (az 1952. évi 297 ezerről 650 ezerre növekedett).

A foglalkoztatottak létszámának viszonylag gyors emelkedésével párhuzamosan növekszik a munkát keresők száma is. 1953-ban 82 ezer személy volt állás nélkül, 1970-ben pedig már 320 ezer. Adjuk ehhez még hozzá az ideiglenesen külföldön dolgozók számát is, ami 1964-ben 100 ezerre, 1967-ben 320 ezerre, 1972-ben pedig több mint 800 ezerre volt tehető.

A foglalkoztatottság növekedésének százalékaránya nem minden évben volt azonos. 1953 és 1960 között ez az aránymutató évente általgosan 7,1%-ot tett ki, 1960 és 1970 között viszont csupán 2,6%-ot.

Az összfoglalkoztatottaknak egész Jugoszláviában 1950-ben 2,6%-a (52000 fő) dolgozott magánmunkaadónál (nagyobbára a vendéglátó és a kisiparban), húsz évvel később pedig arányszerűen kevesebb — 2,2%, de abszolút értelemben jóval több — 85000[1].

A lakosság szociális struktúrájában végbemenő viszonylag gyors változás és a munkásosztály, mint „önmagában adott osztály" kialakulása elkerülhetetlen és szükségszerű folyamat, s ugyanakkor kapcsolatban áll a sztrájkok jelenségével az ország gazdaságilag fejlettebb vidékein és azokban a helységekben, amelyekben jobban összpontosul a munkásság. A nagy különbségek az egyes köztársaságok és tartományok gazdasági fejlettsége és a foglalkoztatottak létszáma tekintetében kapcsolatban állnak azokkal a nagy eltérésekkel, amelyek a bennük lezajlott sztrájkok megjelenési ideje, intenzitása és száma tekintetében kimutathatók.

Ezzel természetesen nem azt akarjuk mondani, hogy a sztrájkok ellen a gazdasági fejlődés lelassításával és a munkásosztály mint „önmagában adott osztály" kialakulásának akadályozásával kell küzdeni. Csupán arra kívánunk rámutatni, hogy az ország egyes vidékein lezajlott sztrájkok mennyisége és intenzitása, valamint az ottani munkásság kialakulásának üteme és intenzitása között összefüggés van.

2. *A munkásosztály, mint „magára ismert osztály" kialakulásának folyamata*

„A munkásosztály, a szocialista társadalom alapvető ereje, hordozója és biztosítéka a szocialista fejlődésnek" (A Jugoszláv Kommunista Szövetség Programja). Mivel a munkásosztály viszonylag magas fokúan tudatában van ennek a szerepének, ez egyik döntő fontosságú *pozitív* előfeltétele a sztrájkok keletkezésének. Eddig általában az iparban és a bányászatban dolgozó közvetlen termelők folyamodtak sztrájkhoz, tehát olyan emberek, akik objektíve, a maguk társadalmi helyzeténél fogva a munkásosztályba tartoznak, abba az osztályba, amely viszonylag gyorsan alakult „magára ismert osztállyá".

Minthogy az önigazgatású szocializmust úgy fogadták el, mint saját társadalmi rendszerüket, és mivel magas fokúan tudatában vannak a szocialista sajátosságoknak, a munkások sohasem „önmaguk és önnön érdekeik ellen" sztrájkolnak, mint ahogyan néha gondoljuk, hanem azok ellen, akik akadályozzák a *munkásönigazgatás*, a munka és a munkaeredmények szerinti elosztás érvényesülését, azok ellen, akik gátolják a munkásosztályt osztályérdekeinek

* A kifejezés magyarázatát lásd: Marx: A filozófia nyomorúsága, Marx és Engels Művei. IV. kötet, Budapest, 1959. 172. old. U. e. vonatkozik a későbbiekben előforduló „magára ismert osztály" kifejezésre. (Ford.)

és történelmi szerepének érvényesítésében. A munkások nem az önigazgatás ellen, az elfogadott rendszer ellen sztrájkolnak. Ők a maguk társadalmi és anyagi helyzetük ellen harcolnak, mert az nincs összhangban az elfogadott rendszerrel.

A félelem, hogy a munkások, ha nekik „adjuk" az összjövedelmet, „fölemésztik az akkumulációt", személyi jövedelmekre osztják el, ez a félelem nem a munkások tényleges magatartásán, nem az önigazgatáson alapszik.

Amikor „magára ismert osztállyá" alakul, a munkásosztály nem csupán a „kapitalizmus sírásójának" küldetését vállalja magára, hanem hitet tesz saját bürokráciájának felszámolása mellett is. Ezzel természetesen nem azt akarjuk állítani, hogy az „önmagától adott osztály" minden tagja egyúttal a „magára ismert osztály" tagja is, sőt azt sem, hogy minden munkás, aki sztrájkol, pontosan tudja, milyen történelmi szerepe és felelőssége van annak az osztálynak, amelyhez tartozik.

3. *A társadalmi viszonyok demokratizálódása*

A sztrájkhoz nálunk csak akkor juthattunk el, amikor a társadalmi viszonyok demokratizálódásában olyan szintre érkeztünk el, amelyen már lehetséges sztrájk formájában is kifejezésre juttatni a különféle ellentétes érdekeket és az összeütközések kulminációját. Bármennyire is ellentmondásosan hangzik, olyan minőségében, amilyet elért, a sztrájk nem lenne nálunk lehetséges, ha előbb nem nyitottuk volna meg a társadalmi viszonyok demokratizálódásának folyamatát, ha nem építettük volna le a párt és az állam társadalmi hatalmának monopóliumát. Egy totalitárius kapitalista, vagy bürokratikus „szocialista" rendszerben a sztrájkok nem lehetnek gyakoriak, de ha mégis bekövetkeznek, akkor a részvevők száma tekintetében jóval nagyobbak, az összeütközések sokkal mélyrehatóbbak, és a következmények is hasonlíthatatlanul katasztrofálisabbak azokra nézve, akik részt vesznek bennük. Az ilyen rendszerű országokban nagyobbára nincsenek sztrájkok, de nem azért, mert a munkásosztály túlságosan elégedett a helyzetével, hanem mert nincs rá lehetősége, hogy elégedetlenségének sztrájkkal adjon kifejezést. A sztrájkok száma nálunk épp abban az időszakban volt a legnagyobb, amikor hangsúlyozottan szükségessé vált a társadalmi viszonyok demokratizálódása és az önigazgatással szembeni ellenállás leküzdése. Ezzel azonban semmiképpen sem akarjuk azt állítani, hogy a sztrájkok létezése és engedélyezése mércéje lehet a demokráciának.

A társadalmi viszonyok demokratizálódásának folyamata jórészt mindenesetre felszámolta az össztársadalom polarizálódásának lehetőségét az egyik oldalon a munkásosztállyal, a másikon pedig a tőle elidegenedett és bürokratizálódott állammal. Ezzel jobbára megszűnt a lehetősége egy olyan össztársadalmi konfliktusnak, amely magán viselhetné a munkásosztály politikai mozgalmának jellegét önnön államával szemben, a tőle elidegenített hatalom egész politikai rendszerével szemben. Mit jelent a társadalmi viszonyok demokratizálódásának ez a folyamata? Először is, az állam demisztifikációját, annak a meggyőződésnek a szertefoszlatását, hogy az állam, mint mindenható absztraktum, mindent elérhet, amit akar; másodszor, az állam társadalmi hatalmának, mint absztrakciónak, az ember számára láthatatlan és megfoghatatlan erőnek maga az ember — mint a társadalmi hatalom konkrét hordozója számára — kézzelfogható erővé való átalakulását; harmadszor egy-egy konkrét fizikai és társadalmi terület határai között (mindenekelőtt egy-egy munkaszervezetben és községben) azoknak az ellentmondásoknak összpontosítását és hathatóssá tételét, amelyeknek hordozói a különféle érdekek kinyilvánítása során egymással összeütközésbe kerülnek, megközelítik egymást, láthatóak és megfoghatóak egymás számára, s egyik sincs fetisizálva, olyan hatalommal felruházva a másikkal szemben, hogy az, akinek az érdekét durván és igazságtalanul (ténylegesen, vagy csak a tudatában) megnyirbálják, hallgatna és tűrne gondolván, hogy majd csak „jobb lesz" — a párt és az állam misztifikált mindenhatóságától várva a „jobb jövőt" vagy a „még több bajt". Az az időszak, amikor főbólintással, „minden fenntartás nélkül" hagytuk jóvá a párt és a kormány meghozott vagy meghozandó határozatait, már mégiscsak mögöttünk van.

A társadalmi viszonyok fokozatos demokratizálódása a sztrájk megjelenésének pozitív előfeltétele, mert lehetővé teszi, hogy a munkásosztály a sztrájk fegyverét is igénybe vegye abban a harcban, amelyet saját érdekeinek megvalósításáért folytat. Ilyen értelemben a társadalmi viszonyok demokratizálódása is „hibáztatható" a sztrájk megjelenéséért.

4. *Az önigazgatás megállapodottsága mikro-szinten, és összefüggő rendszerének hiánya. A munkásosztály szociális heterogenitása és politikai szervezettségének szintje*

Az önigazgatás mikro-szinten maradt, felaprózódott, és nem kapcsolódott egybe integrált társadalmi rendszerré. Ez számottevően megkönnyíti az állam (és az önállósult pénz- és

kereskedelmi tőke) hatalmát felette, s ugyanakkor megnehezíti a munkásosztály, mint önigazgatói erő számára, hogy hatalmába kerítse az össztársadalom politikai porondját.

A munkásosztály, akárcsak az önigazgatás, felaprózódott. Mint osztály nincs kellőképpen megszervezve az össztársadalom szintjén, szociális szempontból heterogén, és a maga társadalmi és anyagi helyzetének döntő fontosságú kérdéseiben ellentmondásos. Ez csak növeli a lehetőséget, hogy a társadalmi hatalomnak azok a központjai, amelyek önállósultak és elidegenedtek a munkásosztálytól, s amelyek a munkásosztály (akárcsak az egész társadalom) szociális megosztottságát saját társadalmi hatalmuk és döntőbíráskodásuk igazolásaként hozzák fel, tovább manipuláljanak a munkásosztállyal.

Mindezek a munkásosztályra nézve negatív körülmények döntő módon hatnak arra, hogy a munkások sztrájkoljanak, de csak „kicsiben" (sok sztrájk kevés számú részvevővel és rövid időtartammal, a sztrájkok hatékonyságának mikro-szintjével stb.).

5. *A munkások részarányának és hatásának csökkenése a társadalmi hatalom formális gócpontjaiban*

Létezik egy folyamat, amelynek során a munkásosztály hatalma, pontosabban a munkásmozgalom bizonyos intézményekre szűkül le, melyek azután önállósulnak és elidegenednek a munkásoktól, a társadalmi hatalom gócpontjaivá alakulnak át, s fölülkerekednek saját szociális forrásukon — a munkásosztályon. Erősödnek a társadalmi hatalom formális gócpontjai, s ezek, szociális összetételük és hatásuk struktúrája tekintetében egyre kevésbé *munkásjellegűek.*

A felvetett probléma elemzésében abból a feltevésből indulunk ki, hogy a munkások viszonylagos részvételi aránya a formális döntéshozatali központokban hatásuk kifejeződésének egyik legfőbb előfeltételét képezi a döntésekben és saját osztályérdekeik érvényesítésében, tehát ezek szerint annak is, hogy kiküszöböljék az osztályalapon álló konfliktusok lehetőségét a munkások és a társadalmi hatalom formális gócpontjai között.

Az alábbiakban bemutatjuk a munkástanácsok és az igazgató bizottságok szociális összetételében észlelhető irányzatokat azokban a gazdasági szervezetekben, amelyekben a foglalkoztatottak nagy száma miatt munkástanácsokat választanak. Az elemzésből tehát hiányzanak azok a kisebb vállalatok, melyekben a munkás-kollektíva együttesen végzi a munkástanács feladatát. Az önigazgatási szervek szociális összetételében megnyilvánuló irányzatokat az 1960—1970 közötti 10 éves időszakban vesszük szemügyre.

A munkástanácsok szociális összetétele[2]

	1960	1965	1770
Összlétszám	156300	149404	135204
		százalékban	
1. Munkás — összesen	76,2	73,8	67,6
— magas szakképzettségű	15,1	16,7	17,2
— szakképzett	40,5	37,8	33,7
— félszakképzett	13,4	10,8	9,0
— szakképzetlen	7,2	8,0	7,4
— ipari tanuló	—	0,5	0,3
2. Más foglalkozású — összesen	23,8	26,2	32,4
— főiskolai v. egyetemi végzettséggel	4,2	5,9	10,1
— középiskolai végzettséggel	12,0	13,0	15,9
— általános isk. végzettséggel	7,6	7,3	6,4

A gazdaságban foglalkoztatottak összlétszámához viszonyítva a különféle képzettségű munkások aránya 80,1%-ot, a többieké pedig 19,9%-ot tesz ki. A főiskolai és egyetemi végzettségűek részaránya 4%. Az egyes szociális csoportok tehát rendkívül eltérő arányban vannak képviselve a munkástanácsokban. A munkások, akik korábban sem vettek részt meg-

felelő arányban, egyre kevesebben vannak jelen ezekben az önigazgató szervekben. Ha a munkástanácsokba beválasztott munkások kimutatott százalékarányát 1970-re vonatkozóan (67,6%) a tényleges munkások, a közvetlen termelők számarányára csökkentjük, akkor kiderül, hogy részarányuk ebben az évben voltaképpen már csak 54,9% volt. A munkástanácsok tagjai között az igazi munkások létszáma kisebb, mint a képzettségük szerinti munkások száma, mivel ezek közül egyesek a munkahelyük szerint már nem munkások — hanem időközben vezetők és tisztviselők lettek.

Az igazgató bizottságok szociális összetétele[3]

	1960	1965	1970
Összlétszám	51261	49794	46994
		százalékban	
1. Munkások — összesen	67,2	61,9	44,2
— magas szakképzettségű	19,3	19,7	18,2
— szakképzett	34,8	31,0	20,4
— félszakképzett	8,9	6,9	3,4
— szakképzetlen	4,2	4,3	2,2
2. Más foglalkozású összesen	32,8	38,1	55,8
— főisk. v. egyetemi végzettséggel	11,0	13,8	27,8
— középiskolai végzettséggel	15,0	17,4	22,9
— általános iskolai végzettséggel	6,8	6,9	5,6

Amennyiben 1970-re vonatkozóan az igazgató bizottságokba beválasztott munkások kimutatott százalékarányát (44,4%) a közvetlen termelésben dolgozó valódi munkások arányszámára csökkentjük, akkor ez a százalékarány 32%-ra módosul. Ez azt jelenti, hogy az igazgató bizottságoknak csupán minden harmadik tagja munkás.

A munkástanácselnökök szociális összetétele

	1962	1965	1970
Összlétszámuk	7796	6746	6356[4]
		százalékban	
1. Munkások — összesen	74,1	65,8	51,2
— magas szakképzettségű	27,1	29,2	26,1
— szakképzett	38,3	31,3	22,3
— félszakképzett	5,9	3,6	2,0
— szakképzetlen	2,8	1,7	0,8
2. Más foglalkozású — összesen	25,9	34,2	48,8
— főisk. v. egyetemi végzettséggel	4,4	9,7	18,9
— középiskolai végzettséggel	13,5	17,6	23,3
— általános iskolai végzettséggel	8,0	6,9	6,6

Amennyiben a munkástanácselnökké választott munkások 1970. évi 51,2%-os részarányát a közvetlen termelésben dolgozó munkások arányára csökkentjük, akkor ez valójában 31,4%-ot tesz ki. Ezek szerint a munkástanácselnökök közül csupán minden harmadik mondható munkásnak.

Az igazgató bizottságok elnökeinek szociális összetétele

	1962	1965	1970
Összlétszámuk	7796	6746	6247
		százalékban	
1. Munkások — összesen	69,5	61,0	41,4
— magas szakképzettségűek	24,1	26,5	21,1
— szakképzettek	36,9	29,0	17,9
— egyéb munkások	8,5	5,5	2,4
2. Más foglalk. — összesen	30,5	39,0	58,6
— főisk. v. egyetemi végzettséggel	6,7	11,3	28,5
— középiskolai végzettséggel	15,3	20,1	24,7
— általános iskolai végzettséggel	8,5	7,6	5,4

Amennyiben a munkások 41,4%-os részarányát a tényleges munkások, a közvetlen termelők részarányára csökkentjük, akkor ez 1970-ben valójában mindössze 27,0%-ot tett ki.

A munkások részaránya a községi képviselő-testületekben és a képviselőházakban

	1958	1963	1970
		százalékban	
Munkások az összes képviselőtestületben	13,0	15,0	13,0
Munkások a köztársasági képviselőházakban	9,0	7,0	1,0
Munkások a Szövetségi Képviselőházban	8,0	6,0	1,0

Amilyen mértékben a munkások részaránya csökkent a társadalmi-politikai közösségek képviseleti testületeiben, olyan mértékben növekedett a főiskolai és egyetemi végzettségű szakemberek százalékaránya.

A Szövetségi Szkupstinába beválasztott képviselők közül 1958-ban 21, 1963-ban 49, 1970-ben pedig 68%-nak volt egyetemi végzettsége. Az ugyanilyen képzettségű képviselők részaránya a hat köztársasági képviselőházban összesítve a következő volt: 1958-ban 15, 1963-ban 37, és 1970-ben 58%. Ugyanakkor a társadalmi szektoron foglalkoztatott dolgozóknak 1968-ban 4,9, a gazdaságban 2,4, a nem gazdasági tevékenységekben pedig 16%-a rendelkezett egyetemi oklevéllel.

Tetemesen megnövekedett a képviselők száma a vállalati vezetők soraiból. Az állami és pártfunkcionáriusok mellett (akiknek részaránya 1963-ban 30,9% volt a 670 képviselőből, 1969-ben pedig 31% a 619 képviselőből) ezek a vezetők vannak legtöbben a képviselőházakban. A Szövetségi Szkupstina képviselői között 1963-ban 73, illetve 11%, 1969-ben pedig 129, vagyis 20,9% volt a gazdasági vezetők száma. A Szövetségi Szkupstina Gazdasági Tanácsát nem véletlenül nevezték el sokan „igazgatók tanácsának". A hat köztársasági képviselőházban 1963-ban még csupán a képviselők 9%-a (259) került ki a vállalati vezetők közül, de 1969-ben arányszámuk már 19%-ra (425-re) emelkedett.[5]

A munkások viszonylagos részvétele a döntéshozatal formális központjaiban annál kisebb, mennél magasabb szintről van szó. A munkások részaránya 1970-ben a munkástanácsokban 54,9, az igazgató bizottságokban 32, a községi képviselő-testületekben 13, a tartományi képviselőházakban 4, a köztársasági és a szövetségi képviselőházakban pedig csupán 1% volt.

Szemmel látható tehát, hogy a munkások viszonylagos részvétele a társadalmi hatalom formális központjainak minden szintjén csökkenő irányzatú. Ez az irányzat kifejezésre jut más formális struktúrákban is, amelyeket itt nem vettünk elemzés alá.

A munkások tényleges hatása a döntéshozatalra a társadalmi hatalom e formális gócpontjaiban viszont messze elmarad még attól a szinttől is, amely megfelelne formális részvételüknek.

Mindez jórészt megmagyarázza, hogy miért sztrájkolnak mindenekelőtt a termelőmunkások, s hogy miért kerülnek sztrájkukkal összeütközésbe az intézményesített struktúrákkal.

A munkások kiszorításának folyamata a döntéshozatal formális gócpontjaiból nem maradt hatástalan a jugoszláv önigazgatók második kongresszusára sem, amelyet 1971-ben tartottak meg. A megválasztott összes (2301) kiküldöttnek csupán egynegyede (24%-a) került ki a munkások soraiból. De még ezek között is számos olyan küldött volt, aki csak alapfoglalkozása szerint sorolható a munkások közé, de munkahelye szerint vállalati vezetőnek vagy tisztviselőnek tekinthető. Tehát a való helyzet szerint, ha a munkahelyekből indulnák ki, akkor a munkások részvételét ezen a kongresszuson még kisebbre kellene vennünk.[6]

A munkástanácsok kongresszusán, amelyet 1957-ben tartottak meg, az 1761 küldött 61,1%-a munkás volt, mégpedig képzettsége és munkahelye szerint egyaránt.[7] Ugyanezen a kongresszuson az egyetemi és a középiskolai végzettségű küldöttek részaránya alig 22,2% volt, míg az önigazgatók második kongresszusán csupán a mérnökök és technikusok arányszáma elérte a 23,6%-ot, továbbá a közgazdászok aránya 11, a jogászoké 7,9, a tanügyi munkásoké 7,1, a társadalmi-politikai dolgozóké pedig 5,1% volt.

A munkások viszonylagos részvételének és hatásának csökkenési folyamata a társadalmi hatalom formális gócpontjaiban időbelileg megegyezik:

1. a formális politikai struktúra egyre intenzívebb verbális követelésével, hogy a munkások nagyobb arányban vegyenek részt a társadalmi hatalom formális gócpontjainak munkájában, s hogy a munkásoknak döntő hatást kell biztosítani az intézményesített gócpontok döntéshozatalában;
2. társadalmi hatalom intézményesített gócpontjai jelentőségének és szerepének növekedésével;
3. e gócpontok illetékességének egyre több kérdésre való kiterjedésével — jogaik, kötelezettségeik és felelősségük kvantitatív növekedésével;
4. a kérdések állandó multiplikációjával, melyekről a társadalmi hatalom e formális gócpontjaiban döntenek — jogaik, kötelezettségeik és felelősségük összetettségének fokozódásával;
5. a szakértők és a vezetők (politikai, gazdasági, termelés- és munkaszervezési vezetők) viszonylagos részvételének és hatásának növekedésével a társadalmi hatalom formális gócpontjainak minden szintjén;
6. a szociális differenciálódás folyamatával, melynek során egyre inkább növekszenek a szociális különbségek a termelőmunkások kárára, ami valójában másik oldala a társadalmi hatalom differenciálódásának a munkások kárára;
7. a munkások szociális biztonságának csökkenésével;
8. a viszonylag nagyobb méretű sztrájkok számának növekedésével, és e konfliktusok kiéleződésével;
9. a sztrájkban kifejeződésre jutó összeütközés élének áttolódásával az ún. vezető szervekről (a vállalatok vezető munkahelyeit betöltő emberekről) az önigazgatási szervek felé — újabban a munkások, ha sztrájkra kerül sor, egyre többször lázadnak a munkástanács és az igazgató bizottság határozatai ellen, s ezzel egyre inkább ellentétbe kerülnek azokkal a döntéshozatali formális gócpontokkal, amelyek névlegesen munkásjellegűek, de amelyekben a munkások részvétele és hatása egyre kisebbé válik.

Nem lehet tehát elvitatni, hogy a munkások viszonylagos részvétele és hatása a társadalmi hatalom formális gócpontjaiban kifejezetten csökkenő irányzatú. Ennek az irányzatnak a minősítése azonban egészen különböző. Léteznek olyan vélemények, hogy a technostruktúra uralma törvényszerű jelenség, tehát a munkásosztálynak ezt úgy kell elfogadnia, mint saját ideológiáját és mint a munkásság gazdasági felszabadításának egyetlen útját. A magyarázatok másik véglete szerint viszont a technostruktúra uralmával a munkásosztály számára csupán a tőle elidegenített és önállósult igazgatás változik, ő maga pedig megmarad a bérviszonyok szintjén. Ha Marx álláspontjából indulunk ki, amely szerint „a munkásosztály felszabadítása magának a munkásosztálynak a műve lesz", akkor a társadalmi hatalom formális gócpontjaiból a munkások részvételének és hatásának további kiszorításával csak a végleges *elszakadás* útjára juthatunk, nem pedig a munkásosztály egyesülésének útjára a társadalmi hatalom formális struktúrájával, ez pedig, végső soron, csak a társadalom osztályrétegeződéséhez vezethet el, s a munkásosztály a maga bérhelyzeténél fogva végér-

vényesen „magára ismert osztállyá" alakul át, s az *osztályharc* megfelelő eszközeihez folyamodik a maga felszabadítása érdekében. Úgy gondolom, ez az *igazi* tanulsága a technostrukturális uralom koncepciójának, ami valójában a „felvilágosult abszolutizmusnak" csak egy új változata.

A szakértők és a vezetők, a szervezők szerepének és felelősségének növelésére a tudományos-technológiai előrehaladásban nagy szükség van, de csak a maguk hivatásbeli pozíciójuk — munkafeladataik szempontjából, amiért személyi jövedelmet kapnak. Ez a fajta „hatalmuk" a technológia és a munkaszervezés fölött, ami munkafeladatukat képezi, *pozitív* jelenség.

Ezzel szemben a vezetők és szakértők többsége a munkástanácsokban és a döntéshozatal más formális gócpontjaiban *negatív* jelenség, mert ez esetben a technológia és a munkaszervezés fölötti „hatalmuk" a szakértői munkafeladatok irányítása helyett átalakul gazdasági és politikai hatalommá, és fölülkerekednek a munkásokon, valamint a munka feltételein és eredményein.

A munkások részvételének és hatásának kiszorítása a döntéshozatal intézményesített központjaiból ezek szerint *negatív* folyamat, aminek döntő hatása van a munkássztrájkok megjelenésére. Ennek az irányzatnak a letörése a *munkásönigazgatás* javára, ez a mozgalom, ami a társadalmi rendszer egységesítéséhez vezet, a munkássztrájkok csökkentésének döntő előfeltételét jelenti.

6. *A munkásoktól elidegenedett és önállósult hatalmi gócok fennállása*

A társadalmi hatalom egységes központját képező állam és párt uralmának megszüntetésével és a kisebb hatalmi gócok kialakításával még nem oldottuk meg véglegesen a munkásosztály hatalmának érvényesítését. A párt és az állam hatalmának decentralizálása viszonylag gyors ütemben valósult meg, ugyanakkor azonban a társadalmi viszonyok demokratizálódásának folyamata lényegesen lassúbb ütemű. A szövetségi állam leépítésének folyamata nem kizárólag a munkásönigazgatás javára ment végbe, hanem sokkal inkább a létező és újonnan kialakuló bürokratikus politikai és gazdasági hatalmi gócok javára. Ezek a feldarabolt bürokratikus hatalmi gócok megjelentek a legalacsonyabb szinttől kezdve a társadalmi szervezet minden funkcionális és területi egységében. Egymáshoz viszonyítva heterogén központok ezek, gyakran konkurrálnak is egymásnak, de a munkássággal szemben egységesek és kiváltságosak. Ez döntő módon hat a munkássztrájkok megjelenésére.

A hatalom decentralizálása pozitív folyamat, de önmagában véve, a társadalmi viszonyok megfelelő demokratizálódása nélkül ez még nem küszöböli ki a sztrájkok lehetőségét.

A munkásnak, aki bérhelyzetben van, s aki felett kényszert gyakorolnak, végső soron egészen mindegy, hogy ezt a kényszert a szövetségi, köztársasági, községi vagy a vállalati bürokrácia alkalmazza-e, hiszen ezek mind tőle elidegenített, önállósult gócpontjai a társadalmi hatalomnak. Ő (a munkás) harcol a kényszer ellen, többek között a sztrájkkal is, függetlenül attól, hogy azt milyen szintről, kinek a nevében alkalmazzák.

7. *A piac*

Nehéz lenne fölbecsülni a gazdasági törvények szabad működésének megvalósulását a piacon, és tapasztalati értelmét az „önigazgatású piaci tervgazdaságnak", amely mellett a formális politikai struktúra síkra szállt. Erről nagyon különbözőek a vélemények maguk a közgazdászok között is.

A piacgazdálkodás mindenképpen pozitív jelenség a gazdaság központi tervigazgatásához képest. Az árugazdálkodás irányzata azonban, amelyet a formális politikai struktúra választott, egyúttal elvezet az „indokolatlanul nagy szociális különbségekhez" is mint negatív jelenséghez, amely ellen ugyanaz a struktúra harcot folytat. A piac azonban nem egyetlen forrása a szociális különbségeknek. Nagymértékben ehhez vezet a társadalmi hatalom felosztása is. A piac olyan mértékben járul hozzá a munkássztrájkok megjelenéséhez, amilyen mértékben az árugazdálkodási viszonyok újratermelik az indokolatlanul nagy szociális különbségeket a termelőmunkások kárára, akik nagyobbára ezért is sztrájkolnak.

8. *A munkásosztály egyes részeinek politikai éretlensége és kulturális visszamaradottsága*

Az iskolai végzettség és a szakmai képzettség nem kielégítő indikátora a politikai és kulturális fejlett(fejletlen)ségnek, illetve a munkásosztály „magára ismert osztállyá" való kialakulásának. Más indikátorok hiányában azonban mutassuk be a foglalkoztatottak struktúráját iskolai végzettségük és szakmai képzettségük szerint.

A társadalmi szektor foglalkoztatottjainak struktúrája iskolai végzettségük szerint

1968-ban	Összesen	Gazdaság	Nem gazdaság
Összesen	100	100	100
Iskolai végzettség nélkül és 1—3 osztályos végzettséggel	7,8	8,7	3,9
4—7 osztályos végzettséggel	29,8	33,3	14,4
Teljes ált. isk. végzettséggel	18,5	18,7	17,3
Középiskolai végz. ill. szakképz. és magas szakképzettséggel	36,0	35,7	37,8
Főiskolai végzettséggel	3,0	1,2	10,6
Egyetemi végzettséggel	4,9	2,4	16,0

Hasonló a helyzet, ha a foglalkoztatottak összetételét szakmai képzettségük szerint vizsgáljuk.[8]

A társadalmi szektor foglalkoztatottjainak struktúrája szakképzettségük szerint

1968-ban	Összesen	Gazdaság	Nem gazdaság
Egyetemi fokú képzettséggel	4,9	2,5	15,8
Főiskolai fokú képzettséggel	3,3	1,5	11,5
Középiskolai fokú képzettséggel	13,6	9,7	33,6
Alacsony fokú képzettséggel	8,8	6,9	17,4
Magas szakképzettségű munkás	6,7	7,8	1,9
Szakképzett munkás	25,5	30,4	3,9
Félszakképzett munkás	13,4	15,7	2,8
Szakképzetlen munkás	23,8	26,2	13,1

A szakképzetlen és félszakképzett munkások aránya tehát a gazdasági szervezetekben eléri a 41,9 százalékot. Ha ehhez még az alacsony fokú képzettségű alkalmazottak 6,9%-át is hozzáadjuk, akkor ez már csaknem fele a gazdaságban foglalkoztatottaknak. Ezzel nem azt állítjuk, hogy a gazdaságban foglalkoztatottak közül minden másodiknak nincs fejlett tudata a munkásosztály történelmi szerepéről és osztályérdekéről. Az mégis nyilvánvaló, hogy a munkásság egyes részei még nem jutottak el a „magára ismert osztály" színvonalára, s ilyenformán a munkásosztály egy-egy részének alacsonyfokú osztálytudata mindenképpen a sztrájkok jelentkezésének negatív jellegű feltétele.

A munkások kedvezőtlen iskolázottsági és képzettségi struktúrája, a piaci feltételekhez való alkalmazkodás, a munkásosztály szociális heterogenitása és nem kielégítő politikai szervezettsége az egész társadalom szintjén, mindez oda vezet, hogy a munkásosztály egy-egy részében időnként parciális és pillanatnyi érdekek alakulnak ki, s a munkások azért lépnek sztrájkba, hogy érvényre juttassák ezeket az érdekeket, elsősorban saját anyagi érdekeiket. Egy-egy munkáscsoportnak ez a magatartása mindenképpen ellentétben áll az egész munkásosztály történelmi szerepével és osztályérdekeivel.

9. *A Kommunista Szövetség és a szakszervezet gyakorlati ténykedése a munkások osztályérdekéhez viszonyítva*

Voltaképpen mi történik a Kommunista Szövetséggel és a szakszervezettel, s milyen ezek viszonya a munkásosztályhoz? Erre a kérdésre csak egy mélyrehatóbb elemzés adhatna választ, ami azonban meghaladná ennek a szövegnek a kereteit. Azt mindenesetre megállapíthatjuk, hogy volt egy folyamat, amelynek során gyöngült a Kommunista Szövetség szociális és eszmei kapcsolata a munkásosztállyal.

1946 és 1966 között a Kommunista Szövetség tagjainak sorában a munkások létszáma a 4-szeresére emelkedett, de ugyanakkor az egyéb foglalkoztatottak létszáma 15-ször nagyobb lett.[9] A munkások viszonylagos arányszáma a Kommunista Szövetség tagjainak sorában 1966 után is tovább csökkent. 1965-ben ez az arány még 35% volt, 1969-ben viszont már csak 31,2%. A Kommunista Szövetségből kizárt tagok között a munkások aránya 1953-ban 24,8, tíz évvel később 48,3, 1968-ban pedig már 53,1% volt. Az újonnan felvett párttagoknak 1953-ban 36, 1963-ban 34 és 1968-ban 38%-a került ki a munkások közül. A foglalkoztatott munkásoknak országos szinten 14%-a tagja a Kommunista Szövetségnek. Ugyanakkor, Stipe Šuvar elemzése szerint, minden 100 állami tisztviselő közül 85 tagja a Kommunista Szövetségnek.[10] Tegyük ehhez hozzá Vinko Hafner megállapítását is, akinek elemzése szerint a Kommunista Szövetség tagjainak két-harmada szociális helyzete szerint meghaladja az átlagot, tehát a közép- és felső réteghez tartozik.[11] A Kommunista Szövetség tehát a korábbi időszakban, a maga szociális összetételénél és gyakorlati ténykedésénél (tétlenségénél) fogva egyre inkább azoknak a szociális és politikai erőknek az uralkodó hatása alá került, amelyek mind nyíltabban és élesebben kerültek összeütközésbe a munkásosztállyal. Csak ezzel magyarázható a tény, hogy mialatt „a Kommunista Szövetség átszervezéséről", „a menetközbeni átcsoportosulásról" és „a tömegek erőteljes politizálódásáról" beszéltünk, és más hivatalos szólamokban gondolkodtunk, a Kommunista Szövetségből nagyobbára eppen a munkások távoztak.

Kimondhatjuk tehát, hogy a Kommunista Szövetség, a maga gyakorlati politikai tényke-dése (tétlensége), és (főképpen a maga vezetői szerveinek) szociális összetétele szempontjából mind kevésbé számított munkásszervezetnek — mind kevésbé volt instrumentuma a munkásosztálynak. Nem tudta kielégítő mértékben akcióra késztetni a *munkásokat*, nem tudott megfelelő mértékben élgárdája lenni a tömeges *munkásmozgalomnak*. Ez a magyarázata annak, hogy a sztrájkoló termelőmunkások között épp úgy voltak párttagok, mint ahogy voltak párttagok a vezetők között is, akik ellen a munkások sztrájkba léptek.

Ugyanezt állapíthatjuk meg, ha nem is azonos mértékben és azonos értelemben, a szakszervezetről. Ez a szervezet, igaz, mindig a munkásosztály nevében és érdekében lépett fel, de a munkásosztály jelenléte nélkül, anélkül, hogy a szakszervezetbe tömörítve gyakorlatilag is megmozgatta és képessé tette volna a munkástömegeket saját maguk felszabadításának kivívására, saját osztályérdekeik megvalósítására. A szakszervezetek (valójában ezek fórumai) gyakran nem értettek egyet a munkások érdekeibe ütköző állami intézkedésekkel, de nem folyamodtak olyan akciókhoz, amelynek során a munkásság motiváltan és szervezetten, mint szociális erő (a munkások tömegmozgalma) mondhatott volna „igent" vagy „nemet".

A Kommunista Szövetség és a szakszervezet nem volt kielégítő mértékben erőforrása az önigazgatásnak — sem mint munkásmozgalomnak, sem mint társadalmi rendszernek. Ilyenformán a Kommunista Szövetség és a szakszervezet akcióniak a munkások osztályérdekeivel való ellentétessége olyan negatív jelenség, ami döntő módon kihat a munkássztrájkok megjelenésére.

10. *Ellenséges ténykedés*

Az ellenséget és az általa kifejtett tevékenységet nem könnyű meghatározni. A munkásnak nem csupán a régi tőkés és a külföldi kém az ellensége. Közéjük tartozhatnak a bürokraták, a technokraták, a nacionalisták és szeparatisták, az anarchisták, a munkakerülők, az unitaristák, a kiváltságos rétegek, amelyek más munkájából élnek stb. Mindezek tényleges vagy potenciális ellenségei a munkásságnak, s ténykedésüket abból a szempontból is elemzés alá kellene vetni, hogy milyen közvetlen, vagy közvetett hatást fejtenek ki a sztrájkok megjelenésére.

Itt az ellenség fogalmát szűkítsük le az egykori burzsoázia (fizikai értelemben vett) tagjaira, és a mai külső, külföldi politikai ellenfelekre.

Ennek az ellenségnek a ténykedése, mint a sztrájkok megjelenésének negatív előfeltétele, eléggé vitás kérdés.

A sztrájkok okairól folytatott kutatások eddigi eredményei azt mutatják, hogy egyes sztrájkokban az ellenségnek is benne volt a keze, de az ellenséges ténykedés mégsem igaz oka a sztrájknak. Ilyen értelemben az ellenséges tevékenység nem tekinthető a sztrájkok negatív előfeltételének. Egyes esetekben azonban fennállt az ellenséges befolyás lehetősége (sőt ténye is) arra a környezetre, amelyben a létező konfliktusok a kulmináció — a sztrájk felé sodródtak. Ilyen esetekben a tőkés múlt maradványai és a szervezett külső befolyás erősítheti a létező konfliktusokat, meggyorsíthatja a kulmináció — a sztrájk — bekövetkezését, s ily módon beilleszkedhet a sztrájk közvetlen okai és résztvevői közé. Ilyen értelemben az ellenséges tevékenység ugyancsak egyik negatív feltétele lehet a sztrájk meg-

jelenésének. A tőkés múlt maradványai és a külső ellenség befolyása azonban voltaképpen nem játszik közre a konfliktusos helyzet kialakulásában, ami azután a sztrájkban oldódik fel.

11. *A sztrájkhagyományok*

Nem tanulmányoztuk kellőképpen még azt sem, hogy milyen hatása van a mai sztrájkokra a hagyományoknak, a forradalom előtti sztrájkszokásoknak. Kétségtelen azonban, hogy az idősebb munkások úgy tekintenek a sztrájkra, mint a munkásérdekek érvényesítésének leghatásosabb eszközére. Ilyen szempontból azt mondhatjuk, hogy a régi (háború előtti) sztrájkok hagyománya összefüggésben lehet azzal a jelenséggel, hogy a régi ipari központokban és azokban a gazdasági ágazatokban, melyekben a forradalom előtt gyakrabban törtek ki sztrájkok, ma is viszonylag gyakrabban fordulnak elő ilyen megmozdulások. Vonatkozik ez mindenekelőtt a fém- és a szövőiparra, valamint a bányászatra.

12. *Egyes általános konfliktusindítékok, melyeknek a sztrájkok megjelenésére is hatásuk van*

A sztrájkok megjelenésének általános magyarázatába beletartoznak egyes általános konfliktusindítékok is, melyek igen különbözőek, de hármat kiváltképpen fontosnak tarthatunk: először is, nem valósult meg teljes mértékben a korábban beígért és elképzelt jövő; másodszor, túlzottan azonosítjuk a programcélokat a folyamattal, azt, amit a szocialista társadalom végső céljaként jelöltünk meg azzal, amit egyes szakaszaiban elérhetünk; és harmadszor, változások álltak elő az infrastruktúrában.

Az első esetben a forradalom egyes alapeszméinek megvalósulatlanságáról („ideiglenes feláldozásáról") van szó. A szociális igazság és egyenlőség helyett, ami egyik alapeszméje volt a forradalomnak, eljutottunk „az indokolatlanul nagy szociális különbségekhez", éspedig épp annak a szociális csoportnak a kárára, amely a legtöbbet várta a szociális igazságtól és egyenlőségtől. Példaként említsük meg, hogy a legalacsonyabb és a legmagasabb személyi jövedelem aránya Szlovéniában 1971-ben 1:12 volt.[12] Ha azonban figyelembe vesszük az ún. egyéb kereseteket is, vagyis az egyes szociális csoportok közötti teljes szociális különbséget, akkor „ez az arány elérheti az 1:25-öt is".[13]

A második esetben a konfliktus azért következik be és éleződik ki, mert a végső célokat azonosítjuk a jelenleg elérhetőkkel. A reális helyzet folytonos összevetése a végső célokkal szüntelenül növeli a különbséget a várt és az elért szociális helyzet tekintetében.

A harmadik esetben az infrastruktúra jelentős változásairól van szó, ami egyes közgazdászok véleménye szerint akkor következik be egy társadalom fejlődése során, amikor a lakosonkénti nemzeti jövedelem értéke eléri a 600—1500 USA-dollár értékét. A gazdasági fejlődésnek ebben az időszakában az infrastrukturális változások olyan konfliktusokat is előidéznek, amelyek a sztrájkokban kulminálnak. Jugoszláviában jelenleg a lakosonkénti nemzeti jövedelem kb. 700 dollárt tesz ki, s így mi is e strukturális változások időszakát éljük.

II. A SZTRÁJKOK NÉHÁNY FONTOSABB JELLEMZŐJE

1. *Az első sztrájkról*

A JSZSZK területén 1958. január 13-án, 14-én és 15-én zajlott le az első sztrájk. Ebben a sztrájkban Trbovlje és Hrastnik mintegy 4000 bányásza vett részt. Sztrájkba lépett a bánya minden dolgozója — 3726 bányász, 157 technikus és felügyelő, 17 mérnök és 141 tisztviselő, a vezetőket is ide számítva. Részt vettek a sztrájkban a munkástanács és az igazgató bizottság tagjai is, valamint a Kommunista Szövetség tagjai, a vezetők és a szakszervezet tagjai is.

A sztrájkot a személyi jövedelmek alacsony szintje váltotta ki, összefüggésben a bányák helyzetével az elosztási rendszerben, továbbá az újratermelési anyagok viszonylag magas és a szén viszonylag alacsony árával. A személyi jövedelmek a bányában számottevően alacsonyabbak voltak, mint a gazdaság más ágazataiban, és kiváltképpen mint a nem termelő tevékenységekben.

Az elosztási rendszerben a bánya helyzetét, valamint az újratermelési anyagok és a szén árának magasságát a szövetségi szervek határozták meg, minélfogva a munkások közvetlenül velük kerültek összeütközésbe a sztrájk útján.

A sztrájkot, mint végső eszközt vették igénybe, hiszen a bánya képviselői a sztrájk előtt kitartóan, de hiábavalóan sürgették a kérdés rendezését az összes politikai (párt- és szakszervezeti) és állami szerveknél a községben, a járásban, a Szlovén Köztársaságban és a Szövetségben.

A bányászok követelésének megvalósítása szempontjából a sztrájk hatásosabbnak bizonyult minden korábbi erőfeszítésnél, amivel a bányászok képviselői a sztrájk előtt megpróbálkoztak. A sztrájk mélyrehatóbb okait azonban nem sikerült felszámolni. A széntermelő bányászok munkáját még ezután is sokáig igen alacsonyan értékeltük, s ennek következtében a továbbiak során más szénbányákban is sztrájkokra került sor.

A nyilvános tájékoztatási eszközök erről a sztrájkról semmit sem jelentettek meg. A sztrájk akkor még tabu-téma volt. Ennek ellenére a sztrájkról szóló információk eléggé szervezetten továbbítódtak a nem formális csatornákon.

Szolidaritást vállalva a trbovljei bányászokkal, 1958. január 16-án egynapos sztrájkba lépett a Száva menti Zagorje szénbánya mintegy 1200 dolgozója.

Utalok a tényre, hogy az első sztrájk az ország legfejlettebb részében, Szlovéniában következett be, egy szénbányában, ahol nagy a hagyomány ereje, régóta létezik munkásosztály, és viszonylag magas a foglalkoztatottak képzettségi színvonala.

2. *A sztrájkok dinamikája évek szerint*

Szlovénia után Horvátországban és Szerbiában következtek be a további sztrájkok, majd Bosznia-Hercegovinában, és végül Macedóniában és Crna Gorában. A sztrájkok az ország legfejletlenebb vidékén, a Kosovo Szocialista Autonóm Tartomány területén jelentek meg a legkésőbbi időpontban (1968-ban). A szlovéniai első sztrájk és a kosovói első sztrájk lejátszódása között egy egész évtizednek kellett elmúlnia.

Mint később majd látni fogjuk, viszonylagos értelemben az ország legfejlettebb köztársaságaiban és Vajdaság SZAT területén következett be a legtöbb sztrájk, és itt voltak legszámosabbak a részvevők. Sokkal kevesebb volt a sztrájk viszont a legfejletlenebb köztársaságokban és Kosovo területén.

Ez a tény még inkább kiélezi a sztrájk megjelenése előfeltételeinek (általános feltételeinek) kérdését.

Évek szerint a sztrájkok számáról nincsenek teljesen pontos adataink. Elemzésünkhöz jól hasznosíthatjuk azonban a rendelkezésünkre álló idevágó adatokat is, mivel ezek megközelítően a való helyzetről adnak számot.

Nem teljes adatok a sztrájkokról évek szerint

Sorszám	Év	A sztrájkok száma	%	Részvevők száma	%
1.	1958	28	1,6	nincs adat	
2.	1959	35	2,0	nincs adat	
3.	1960	61	3,5	nincs adat	
4.	1961	130	7,4	nincs adat	
5.	1962	225	12,8	nincs adat	
6.	1963	213	12,2	nincs adat	
7.	1964	271	15,5	11000	14,2
8.	1965	231	13,2	9000	11,6
9.	1966	152	8,7	nincs adat	
10.	1967	118	6,7	16762 (8)	21,6
11.	1968	148	8,5	19206 (20)	24,8
12.	1969 (8 hónap)	138	7,9	21629 (9)	27,8
Összesen		1750	100	77597 (37)[14]	100

A fentiek szerint tehát négy év és nyolc hónap alatt 869 sztrájkban összesen 77597 személy vett részt. Egy-egy sztrájkban tehát átlagosan 90-en vettek részt. Az 1958. januárja és 1961. decembere között lezajlott sztrájkokra vonatkozólag nem rendelkezünk teljes adatokkal. A sztrájkok tényleges száma nagyobb volt. Az 1958. és 1959. évre vonatkozóan hiányzanak az adatok a sztrájkok számáról Szlovéniában, Szerbiában és Bosznia-Hercegovinában, az 1960. évre vonatkozóan Szerbiában és Bosznia-Hercegovinában, az 1961. évre pedig Bosznia-Hercegovinából hiányosak az adatok. És minthogy erre az időszakra nincsenek meg a kellő adatok, azt sem állapíthatjuk meg pontosan, hogy milyen volt a sztrájkok dinamikája 1958 januárja és 1961 decembere között. A bemutatott adatok az 1962 januárja

és 1969. augusztusa közötti időszakra vonatkozóan nagyobbára megfelelnek a való helyzetnek, s jól érzékeltetik a sztrájkok dinamikáját ebben az időszakban.

Az első tapasztalati kutatásokat a sztrájkokra vonatkozóan 1965-ben, a másodikat 1966-ban, a harmadikat 1969-ben végeztük el. Mindhárom alkalommal e szöveg szerzője állította össze a kérdőíveket, szervezte meg a véleménykutatást, és dolgozta fel az adatokat. Az első két kutatást csupán Szerbia területén bonyolítottuk le, a harmadik akciót azonban (1969-ben) kiterjesztettük egész Jugoszláviára. Az első két fölmérés alapján 1967-ben megrendeztük az első tudományos vitát a sztrájkokról.[15] A második tanácskozást a sztrájkokról a Jugoszláv Szakszervezeti Szövetség Tanácsa szervezte meg 1968. október 24-én, éspedig számos tudós és politikus részvételével egész Jugoszlávia területéről.[16] A vitaindító anyagot mindkét tanácskozásra e sorok írója készítette elő.

Ebben a szövegben csupán a legfontosabb eredményeivel foglalkozom az 1969-ben lebonyolított véleménykutatásnak. A kérdőíven 25 kérdésre kellett válaszolni (jobbára nyíltan), de ebben a szövegben képtelenség lenne összegezni a különben kvantifikált feleleteket. A kérdőívet eljuttattuk minden községi szakszervezeti tanácshoz és képviselőtestülethez az országban, s ezek általában együttesen adták meg a válaszokat.

A 478 községi szakszervezeti tanács közül (amennyi 1969-ben összesen volt) 405 küldte be feleletét, a többi 73 viszont egyáltalán nem válaszolt. A 405 község közül 258-ból olyan válasz érkezett, hogy azon a területen egyáltalán nem fordult elő sztrájk, míg 147 község minden kérdésre feleletet adott az ott lezajlott sztrájkokkal kapcsolatban. Ebből a 147 községből összesen 512 sztrájkra vonatkozóan kaptunk részletes adatokat.

Az 512 jelzett sztrájkból 458, vagyis 90% 1966. január 1-e és 1969. augusztus 30-a között zajlott le. Az 512 sztrájk 66845 részvevője közül 62504 személy az említett 458 sztrájkban vett részt, ami az összes részvevők 93,5%-át képezi. A további elemzés arra az 512 sztrájkra vonatkozik, amelyben összesen 66845 munkás vett részt. 40 sztrájkra vonatkozóan nem ismerjük a részvevők számát. Amennyiben a sztrájkok összes részvevőinek számából leszámítjuk ezt a 40 sztrájkot, akkor kiderül, hogy egy-egy sztrájkban átlagosan 141 munkás vett részt.

3. *A foglalkoztatottak, valamint a sztrájkok és részvevőik területi megoszlása*

Sorszám	Szocialista köztársaság	A foglalk. %-a	Sztrájkok száma	%	Részvevők száma	%
1.	Szerbia (28)	38,6	215	42,0	22066 (21)	33,0
2.	Horvátország (16)	25,1	119	23,3	25230 (8)	37,7
3.	Szlovénia (8)	14,1	81	15,7	8674 (2)	12,9
4.	Bosznia-Herc. (14)	13,5	59	11,6	7671 (1)	11,5
5.	Macedónia (3)	6,7	38	7,4	3204 (8)	4,9
6.	Crna Gora (—)	2,0				
Összesen	JSZSZK (69)[17]	100	512	100	66845 (40)[18]	100

Léteznek adataink két Crna Gora-i sztrájkról is, melyekben összesen 243 munkás vett részt. Mivel az összes sztrájkhoz viszonyítva ez a 2 sztrájk még 0,5%-ot sem képvisel, a részvevők aránya pedig alig 0,4%, a további elemzésből ezeket kihagyjuk, hiszen jelentőségük a kérdés feldolgozására elhanyagolható.

4. *A sztrájkok területi megoszlása Szerbián belül*

Sorszám	Terület	A foglalk. százaléka	Sztrájkok száma	%	Részvevők száma	%
1.	Szűkebb Szerbia	65,6	126	58,9	15002 (12)	67,9
2.	Vajdaság	27,7	83	38,4	6629 (6)	30,1
3.	Kosovo	6,7	6	2,7	435 (3)	2,0
Összesen	Szerb SZK	100	215	100	22066 (21)[19]	100

5. *A sztrájkok megoszlása községek és munkaszervezetek szerint*

Sorszám	Köztársaság	Községek száma	%	Munkaszerv. száma	%	Sztrájkok száma	%	Részvevők száma	%
1.	Szerbia (28)	51	34,7	147	41,9	215	42,0	22066	33,0
2.	Horvátország (16)	36	24,5	83	23,6	119	23,3	25230	37,7
3.	Szlovénia (8)	22	14,9	62	17,7	81	15,7	6674	12,9
4.	Bosznia-Herc. (14)	27	18,4	39	11,1	59	11,6	7671	11,5
5.	Macedónia (3)	11	7,5	20	5,7	38	7,4	3204	4,9
Összesen	JSZSZK (69)[20]	147	100	351	100	512	100	66845	100

A sztrájkok áttekintett területi megoszlása azt mutatja, hogy az ellentmondásos körülmények összessége, ami létrehozza a sztrájkot, területileg nem osztódhat meg egyenletesen, és hogy a sztrájk megjelenésének egyes feltételei nem azonos méretekben és erősséggel jelentkeznek (hatnak) Jugoszlávia minden vidékén. Hogy a sztrájkok előbb már említett feltételei erőteljesebben vagy gyöngébben hatnak-e a sztrájkok kisebb vagy nagyobb mennyiségére és intenzitására az egyes köztársaságokban és tartományokban, az már egy másik elemzés tárgyát képezhetné.

Tekintsünk át néhány mutatószámot a gazdasági és kulturális fejlettség nagy eltéréseiről az ország egyes területeire vonatkozóan, mert ezekből is következtetni lehet a sztrájkok megjelenésének döntő feltételeire.

Jugoszlávia társadalmi össztermékében 1970-ben az egyes köztársaságok a következő arányokban részesedtek — összehasonlítva a lakosság számarányával: Bosznia-Hercegovina 11,7 — 18,3%, Crna Gora 11,9 — 2,6%, Horvátország 26,6 — 21,6%, Macedónia 5,6 — 8,0%, Szlovénia 15,7 — 8,4%, egész Szerbia 38,5 — 41,6%, szűkebb Szerbia 25,4 — 25,6%, Vajdaság 11 — 9,5%, Kosovo 2,1 — 6,0%. Szlovéniában az ipari termelés 1970-ben csaknem tízszer nagyobb volt, mint Kosovo területén. A foglalkoztatottak részaránya a társadalmi szektoron az összlakossághoz viszonyítva, amennyiben a jugoszláv átlagot 100-nak vesszük, Szlovéniában 168, Kosovón viszont csak 43%-os. A közfogyasztási kiadások lakosonként Szlovéniában négyszer nagyobbak, mint Kosovo területén. A mezőgazdasági lakosság aránya az ország összlakosságához viszonyítva országos szinten (1971-ben) 36% volt, de Kosovon 50, Szlovéniában viszont csak 18%. Országos szinten minden 1000 lakosra (1970-ben) 189 foglalkoztatott jut, de Szlovéniában 318, Kosovo területén pedig csak 82. Ugyanabban az évben egész Jugoszláviára vonatkozóan minden 1000 dolgozóra 83 munkát kereső személy jutott, Szlovéniában 31, Kosovo területén pedig 310. A társadalmi termék az aktív lakossághoz viszonyítva Szlovéniában négyszer nagyobb, mint Kosovón. Az eltartott személyek egy foglalkoztatottra eső száma (1971-ben) egész Jugoszlávia területén 2,7 volt, Szlovéniában 1,3, Kosovón viszont 9,0. Az összlakossághoz viszonyítva a teljes elemi iskolát végzett személyek aránya országos szinten (1971-ben) 14,6% volt — Szlovéniában 30,8, Kosovón 15,2%. A végzett középiskolások aránya országos szinten 15,3%-ot tesz ki, Szlovéniában 23,4, Kosovón pedig csak 7,4%-ot. A személygépkocsik száma ezer lakosonként véve Szlovéniában (88) csaknem tízszer annyi volt — 1970-ben — mint Kosovo területén (9). Ugyanabban az évben minden orvosra egész Jugoszlávia területén 1010 lakos jutott, Szlovéniában 819, míg Kosovón háromszor annyi, nem kevesebb mint 2580.[21]

Jónéhány mutatószámot vettem itt elemzés alá, hogy megközelítő képet kaphassunk a különbségekről, amelyek Jugoszlávia egyes részeinek gazdasági és kulturális fejlettségének színvonalában megnyilvánulnak. Felvetődik a kérdés: lehetséges-e, hogy ilyen nagy különbségek mellett azonos elképzeléseink legyenek az önigazgatásról, s lehetnek-e olyan ambícióink, hogy az önigazgatás ennyire különböző reális előfeltételei mellett, mint modellt, azonos szinten volósítsuk meg az önigazgatást? És ezzel kapcsolatos a másik kérdés is: vajon azok az irányzatok, amelyeket az első részben vettünk elemzés alá, még inkább erősíteni fogják-e, méreteikben és intenzitásukban még inkább növelni fogják-e a sztrájkokat, s mi lesz a végső kimenetele ezeknek a konfliktusoknak, vagy pedig a gazdasági és kulturális fejlettség különböző szintjein ahhoz idomuló önigazgatási és társadalmi rendszer alakul ki, amely eléggé terjedelmes (demokratikus) lesz ahhoz, hogy saját keretein belül a legkülönbözőbb és az ellentétes érdekek is kifejezésre juthassanak, de meglesz a képessége ahhoz is, hogy

ezeket az érdekeket hatékonyan, de demokratikus módszerekkel összeegyeztesse és megoldja — sztrájkok nélkül is? A kérdés ésszerű, hiszen a sztrájkok méretei és intenzitása a fejlett köztársaságokban nem csökken olyan arányban, mint növekszik a fejletlen területeken.

6. *A sztrájkok száma az azonos munkaszervezeteken belül*

A munkaszervezetek száma, amelyekben volt sztrájk	%	A sztrájkok száma egyazon munkaszervezetben	A sztrájkok száma a feltüntetett sz. munkaszervezetben	%
265	75,5	1	265	51,8
48	13,6	2	96	18,7
21	6,0	3	63	12,3
10	2,8	4	40	7,8
3	0,9	5	15	2,9
1	0,3	6	6	1,2
1	0,3	8	8	1,6
1	0,3	9	9	1,8
1	0,3	10	10	1,9
351	100		512	100

Mint láthatjuk, az 512 sztrájk összesen 351 munkaszervezetben zajlott le. A munkaszervezetek túlnyomó többségében, 265-ben egy alkalommal léptek sztrájkba a munkások, 86 munkaszervezetben viszont két vagy több sztrájk fordult elő. Az összes sztrájkoknak csaknem a felére olyan munkaszervezetben került sor, ahol egynél több alkalommal következett be sztrájk.

7. *A sztrájkok áttekintése tevékenységi ágazatok szerint*

	Tevékenységi ágazat	Százalékarány a foglalkozt. összlétszámához viszonyítva	Sorszám a személyi jöv. ranglistáján 1969-ben	Sztrájkok száma	%	Résztvevők száma	%
	1	2	3	4	5	6	7
1.	Fémipar	7,5	33	123	24,2	14623 (16)	22,0
2.	Szövőipar	6,0	53	55	10,8	13823	20,7
3.	Faipar	3,4	52	62	12,2	6871 (7)	10,3
4.	Építőanyag-ipar	1,8	44	124	4,7	1707 (1)	2,6
5.	Villamosipar	2,4	32	28	5,5	2099 (3)	3,1
6.	Nemfém-feldolgozó ipar	1,2	46	12	2,4	2308	3,5
7.	Bőr- és cipőipar	1,2	48	8	1,6	679	1,0
8.	Gumiipar	0,5	39	9	1,8	779	1,2
9.	Papír- és cellulóz	0,8	37	8	1,6	910 (1)	1,4
10.	Nyomdaipar	1,3	16	3	0,6	241	0,4
11.	Vegyipar	2,2	23	3	0,6	235 (1)	0,3
12.	Hajógyártás	0,6	9	0	0	0	0
13.	Tengeri és folyami hajózás	0,3	17	8	1,6	3993 (4)	6,0
14.	Élelmiszeripar	3,1	43	10	1,9	1484	2,2

1		2	3	4	5	6	7
15.	Mezőgazdaság	6,4	50	9	1,8	514	0,7
16.	Ipari-mezőgazdasági kombinátok	—	—	8	1,6	2983	4,5
17.	Építőipar	9,2	47	37	7,3	2892	4,3
18.	Bányászat	1,6	41	28	5,5	4255	6,4
19.	Nehézipar	1,4	27	10	1,9	1501	2,2
20.	Bánya- és fémipari komb.	—	—	7	1,4	1421	2,1
21.	Közlekedés (szárazföldi légi és PTT)	3,2	24	16	3,1	1415 (1)	2,1
22.	Keresk. és vendéglátó ipar	11,5	31	3	0,6	17 (2)	0,0
23.	Lakás- és kommunális gazdálkodás	2,3	38	3	0,6	80 (1)	0,1
24.	Kisipar	5,7	42	20	3,9	688	1,0
25.	Közoktatás	4,9	26	10	1,9	1214	1,8
26.	Egészségügyi intéz.	4.2	28	4	0,8	75 (1)	0,1
27.	Községi bíróságok	—	—	1	0,1	21	0,0
	Összesen	—	—	509	100	66833 (38)	100
	Felelet nélkül	—	—	3	—	12 (2)	—
	Összesen	—	—	512	—	66845 (40)[22]	—

Néhány magyarázat:

1. A táblázatban feltüntetett adat, amely szerint a hajógyártásban nem fordult elő sztrájk, pontatlan. Ilyen megmozdulás előfordult ugyanis ebben az ágazatban is, méghozzá többször és tömeges részvétellel, éles ellentétekkel. A táblázatban ezeket csak ezért nem tüntettük fel, mert a kapott adatokat nem lehetett kvantifikálni.

2. Az „építőipar" rovatban feltüntetett sztrájkok egytől egyig építővállalatokban és részlegekben zajlottak le, s rájuk vonatkozik a személyi jövedelmek magassága szerinti sorszám (47) is.

3. A „közlekedés" rovatában jelzett sztrájkok a közúti szállítmányozásban fordultak elő, s a személyi jövedelmek magasságát jelző adat (24) is rájuk vonatkozik.

4. A „kereskedelem és vendéglátóipar" rovatában megnevezett sztrájkok a belkereskedelmi vállalatokban és a kereskedelmi vállalatok termelő és segédüzemeiben fordultak elő. Maguk a kereskedelmi alkalmazottak és tisztviselők nem sztrájkoltak.

5. A „közoktatás" rovatában feltüntetett sztrájkok az általános és a középiskolákban játszódtak le. Rájuk vonatkozik a személyi jövedelmek magasságát jelző adat (26) is.

Amint azt a táblázat mutatja, a legtöbb sztrájk az iparban (71,2%) fordult elő, majd az építőipar (7,3) és a bányászat (5,5%) következik. Az összes sztrájkok 84%-a ebben a három ágazatban zajlott le. Ezzel szemben a társadalmi szektoron foglalkoztatott dolgozóknak 1970-ben csupán 47,9%-a dolgozott ebben a három ágazatban, éspedig az iparban és bányászatban az összfoglalkoztatottak 37,8, az építőiparban pedig 9,2%-a.

Az ipar keretében a sztrájkok gyakoriságának sorrendje a következő: fémipar — 24,2, faipar — 12,2, szövőipar — 10,8 stb. Az iparnak ebben a három ágában volt viszonylag legnagyobb a részvevők száma is (50%).

A rendkívül alacsony hely, amit ezek a gazdasági ágak foglalnak el a személyi jövedelmek ranglistáján, szoros összefüggésben van a sztrájkok indítékaival. Mint később majd látni fogjuk, a közvetlen termelésben érvényesülő emberi munka alacsony értékelése (nemcsak anyagi, de erkölcsi értelemben is) az esetek legnagyobb részében nem csupán közvetlen indítéka a sztrájknak, hanem annak mélyreható oka is. Erre utal a gazdaság viszonylagos elszegényedésének, másrészt pedig a pénztőke önállósulásának, az iparvállalatok feletti

elhatalmasodásának folyamata. Ezt a folyamatot szemléltetik a következő adatok, amelyek 14 évre visszamenőleg mutatják be a vállalati állóeszközökbe való befektetések hordozóinak struktúráját.

százalékban

Év	Összesen	Vállalatok	Bankok	Társadalmi-politikai közösségek összesen
1955	100	44,0	0,8	55,2
1960	100	37,4	1,0	61,6
1965	100	36,8	31,7	31,5
1969	100	34,8	49,4	15,8

Mint láthatjuk, a gazdasági szervezetek viszonylagos részvétele a beruházások hordozóinak struktúrájában az 1955. évi 44%-ról 1969-ben már 34,8%-ra csökkent. Ugyanabban az időszakban a társadalmi-politikai közösségek részvételi aránya 55,2-ről 15,8 százalékra csökkent. Ezekkel szemben a bankok részaránya e 14 év alatt 0,8-ról 49,4%-ra növekedett.

Az állam pénzügyi hatalmának gyöngülése nem járt együtt az önigazgatás anyagi bázisának erősödésével. Az adatok azt igazolják, hogy az állam gazdasági funkciójának elhalása önmagában nem jelent egyet az önigazgatás erősödésével, illetve az önigazgatás anyagi alapjának megszilárdulásával.

Az áttekintett időszakban a bankok a pénzügyi hatalom új gócpontjaivá alakultak át, amelyek jelentős részét halmozzák fel a termelésben létrehozott jövedelemnek. A pénzügyi hatalomnak ezek a gócai előbb önállósulnak és elidegenednek a termelőktől, hogy azután mint önálló hatalmi gócok azok fölé emelkedjenek. És nem csak erről van szó. Ezek a gócok az állami struktúrával szemben is önállósítják magukat és a társadalmi-politikai közösségekben a társadalmi hatalom gócpontjainak „versenytársaivá" válnak.

A (gazdasági és nem gazdasági) tevékenységek egyes ágazatainak gazdasági hatalma (és gyengesége) szempontjából, valamint az általuk foglalkoztatott dolgozók általános szociális helyzete tekintetében érdemes megjegyezni, hogy a bankokban, a külkereskedelmi vállalatokban, az államigazgatási szervekben és a hozzájuk hasonló intézményekben (az egészségbiztosítási és biztosító intézetekben), a társadalmi-politikai szervezetek szolgálataiban stb. (az egyetlen lazarevaci községi bíróságon kívül) egyetlen sztrájk sem fordult elő. Ezek az intézmények nem azért mentesek az ilyen megmozdulásoktól, mert az önigazgatás bennük fejlettebb, mint a termelővállalatokban, hanem mert ezeknek a munkaszervezeteknek a teljes szociális helyzete hasonlíthatatlanul jobb a termelővállalatokban foglalkoztatott dolgozókénál. Szinte azt lehetne állítani, hogy a bankok, a külkereskedelmi vállalatok és az állami szervek alkalmazottai az önigazgatás egészen alacsony szintjével is elégedettek, ha magas az életszínvonaluk, amelyet sztrájk esetén netalán elveszíthetnek, és esetleg olyan színvonalra eshetnek vissza, mint azok a sztrájkolók, akik semmi különösebbet nem veszíthetnek el.

Velük ellentétben a termelővállalatok dolgozói, akik valamivel nagyobb demokráciában élnek és jóval bátrabbak, nyugodtan sztrájkba léphetnek anélkül, hogy rontanának szociális és politikai helyzetükön — igen, semmit sem veszíthetnek, mert mindent összevetve olyan szociális helyzetben vannak, hogy nincs mit veszíteniük. Példaként említsük meg, hogy a megvalósított összjövedelem egy főre eső értéke a szövőiparban négyszer kisebb, mint a külkereskedelemben (eltekintve a mezőgazdasági termékek külkereskedelmétől), továbbá hatszor kisebb, mint a vízi erőművekben stb.[23]

Ezzel természetesen még nem adtunk teljes feleletet a kérdésre, hogy miért leggyakoribbak a sztrájkok a termelővállalatokban, s hogy miért nincs egyáltalán sztrájk a bankokban, a külkereskedelemben, az állami szervekben és más hasonló intézményekben.

Az általános és a középiskolákban, valamint az egészségügyi intézetekben lezajlott sztrájkokat ugyancsak a munka alacsony árával és a tanügyi munkások rossz általános szociális helyzetével lehet magyarázni, hiszen igazi bérviszonyban állnak azokkal szemben, akiktől a pénzelésük függ. A tanügyi munkások és az egészségügyi dolgozók munkájának viszonylag alacsony ára és a bérviszonyok rendkívül komolyan veszélyeztetik a munkaerkölcsöt, aminek pedig igen nagy a jelentősége hivatásuk szempontjából. A közoktatási és egészségügyi dolgozók sztrájkjainak hatását az ilyen foglalkozású alkalmazottak munkaerkölcsére nézve külön is érdemes lenne tanulmányozni.

8. *A sztrájkok időtartama*

A sztrájk idejének tartama	Sztrájkok száma	%	Részvevők száma	%
1. 0—3 óra	171	34,6	18149 (11)	27,0
2. 3—7 óra (nem teljes munkanap)	100	20,2	14105 (9)	21,2
3. 1 teljes munkanap	117	23,7	13717 (4)	20,6
4. 1 és 2 munkanap között	22	4,4	2868	4,3
5. 2 teljes munkanap	39	8,0	5812	8,7
6. 2 és 3 munkanap között	3	0,6	530	0,8
7. 3 teljes munkanap	19	3,8	7902 (1)	11,9
8. 4 munkanap	6	1,2	703	1,0
9. 4 munkanapnál több	17	3,5	2782	4,2
Összesen	494	100	66569 (28)	100
Válasz nélkül	18		277 (12)	
Összesen	512		66845 (40)[24]	

A sztrájkok 78,5%-a legfeljebb egy munkanapon át tartott. Az egy munkanapnál hosszabb sztrájkok aránya: 21,5%. A 19 háromnapos sztrájkban (az esetek 3,8%-a) az összes sztrájkok részvevőinek 11,9 százaléka vett részt.

9. *A részvevők száma egy-egy sztrájkban*

A részvevők száma, csoportosítva	Sztrájkok száma	%	Részvevők összesen	%
1. 0— 50 részvevő	191	40,5	5228	7,9
2. 51— 100 „	127	26,9	9826	14,7
3. 101— 300 „	108	22,9	20205	30,2
4. 301— 500 „	25	5,3	11161	16,7
5. 501— 800 „	15	3,2	9652	14,4
6. 801—1000 „	2	0,4	1701	2,5
7. 1001—1500 „	—	—	—	—
8. 1501—2000 „	2	0,4	3772	5,6
9. 2000-nél több „	2	0,4	5300	8,0
Összesen	472	100	66845	100
Válasz nélkül	40			
Összesen	512		66845	

A részvevők száma sztrájkok szerint eléggé különböző. Két sztrájkban (az esetek 0,4%-a) összesen 5300 munkás vett részt (a részvevők 8%-a). Ugyanennyien vettek részt 191 másik sztrájkban, vagyis az esetek 40,5%-ában.

10. *A részvevők szociális hovatartozása*

A sztrájkok részvevői	Sztrájkok száma	%	Részvevők száma	%
1. A vállalat minden dolgozója	10	2,2	2038 (1)	3,1
2. Egy részleg minden dolgozója	30	6,5	3842 (3)	5,9
3. Csak a termelőmunkások	367	79,6	47925 (13)	74,0
4. Csak a tisztviselők	—	—	—	—
5. Csak a szakemberek	1	0,2	15	0,0
6. Csak a vállalatvezetők	—	—	—	—
7. Munkások és tisztviselők	34	7,4	9919 (1)	15,3
8. Munkások, szakemb., tisztviselők	19	4,1	1088	1,7
Összesen	461	100	64827 (18)	100
Társadalmi tevékenységek	13		1305	
Válasz nélkül	38		713 (22)	
Összesen	512		66845 (40)[25]	

Mint azt a táblázatból láthatjuk, az esetek csaknem 80 százalékában kizárólag a termelőmunkások léptek sztrájkba. A többi esetben a termelőmunkások mellett részt vettek a sztrájkban a tisztviselők és a szakemberek is, de csak amikor vagy az egész munkaszervezet, vagy valamely üzemrészleg minden dolgozója sztrájkba lépett. Arról van szó voltaképpen, hogy a szakemberek és a tisztviselők csak akkor csatlakoztak a sztrájkhoz, amikor másfajta magatartást nem tanúsíthattak a sztrájkkal szemben. Vagy azért nem dolgoztak, mert a termelőmunkások sztrájkja ezt lehetetlenné tette, vagy kényszerűségből vállaltak szolidaritást a sztrájkoló munkásokkal. Nem érdektelen megjegyezni, hogy csak a vállalatvezetők, vagy csak a tisztviselők egyetlen esetben sem léptek sztrájkba. Itt kell még egyszer utalnunk a tényre: nagyobbára olyan emberek sztrájkolnak, akik objektíve, a maguk társadalmi léte és szociális helyzete szerint is a munkásosztályhoz tartoznak. Különben persze az egész hivatalos politikai struktúra is erre az osztályra hivatkozik, verbálisan ennek az osztálynak az érdekeiért száll síkra nem csak szociális helyzetének javítása érdekében, hanem azért is, hogy növelje döntő befolyását a döntéshozatalra, aminek szociális helyzetére és minden társadalmi történésre nézve nagy jelentősége lenne. Valójában a következő kérdésre kell választ adni: milyen összefüggésben áll egymással az a tény, hogy általában a termelőmunkások sztrájkolnak, és az, hogy a formális politikai struktúra verbálisan mindig éppen őket (a termelőmunkásokat) nevezi meg, mint az önigazgatású szocialista társadalom felépítésének hordozóit és biztosítékát. Ez annak szükségére utal, hogy teljes egészében felmérjük a munkásosztály reális szociális és politikai helyzetét társadalmunkban, s azt, hogy milyen ennek az osztálynak a tényleges hatása a társadalmi hatalom gócpontjaira.

11. *A munkásönigazgatási szervek tagjainak részvétele a sztrájkokban*

A részvevők önigazgatási funkciója	Sztrájkok száma	%	Részvevők száma	%
1. Az önigazgató szervek tagjai is részt vettek a sztrájkban	351	85,0	54095 (13)	92,9
2. Az önigazgató szervek tagjai nem vettek részt a sztrájkban	62	15,0	4132	7,1
Összesen	413	100	58227 (13)	100

Válasz nélkül	86	7313 (14)
Társadalmi tevékenységek	13	1305
Összesen	512	66845 (40)

Jelentős ténynek számít, hogy a sztrájkok 85 százalékában a munkástanácsok, az igazgató bizottságok és más munkásönigazgatási szervek tagjai is részt vettek. Ez a tény szoros összefüggésben van azzal a jelenséggel, hogy a munkásönigazgató szervekben egyre inkább csökken a munkások befolyása a döntéshozatalra, s viszonylagosan csökken a termelőmunkások létszáma is a munkástanácsokban és igazgató bizottságokban. Minthogy a döntéshozatal formális önigazgatási gócaiban nem képesek kiharcolni a számukra legkedvezőbb megoldásokat, a munkástanácsok és az igazgató bizottságok munkástagjai adott esetben épp úgy sztrájkba lépnek, mint azok a termelőmunkások, akik formálisan nem tagjai a munkásönigazgatási testületeknek.

12. *A munkaszervezeten kívüli tényleges okai a sztrájknak*

A kérdés így hangzott: „Milyenek voltak a sztrájk munkaszervezeten kívül álló tényleges mélyrehatóbb okai?" A kapott válaszok tartalmi elemzése alapján a következő eredményekre jutottunk:

A munkaszervezeten kívül álló okai a sztrájknak	Sztrájkok száma	%	Részvevők száma	%
1. Rossz gazdálkodási körülmények és a vállalat kedvezőtlen piaci helyzete	202	90,6	32120 (22)	87,2
2. A vállalat kedvezőtlen helyzete az elosztási rendszerben	4	1,8	3384	9,2
3. A vállalat tehetetlensége a dolgozók követeléseivel szemben a személyi jövedelmek növelése, népjóléti létesítmények építése stb. tekintetében	7	3,1	487	1,3
4. A túlságosan nagy és indokolatlan szociális különbségek egyrészt a gazdaságban, másrészt pedig a társadalmi tevékenységekben, a kereskedelemben stb. foglalkoztatottak között	4	1,8	132 (1)	0,4
5. Külső tényezők bürokratikus viszonyulása a vállalathoz	6	2,7	708 (1)	1,9
Összesen	223	100	36901 (24)	100
Válasz nélkül	289		29944 (16)	
Összesen	512		66845 (40)	

13. *A sztrájk közvetlen indítéka*

A kérdőívben így hangzott a kérdés: „Mi váltotta ki közvetlen formában a munka beszüntetését?" A beérkezett válaszok tartalmi elemzése alapján a következő eredményekre jutottunk:

A sztrájk közvetlen indítéka	A sztrájkok száma	%	Részvevők száma	%
1. Alacsony személyi jövedelmek	134	26,6	19049 (17)	28,6
2. Minimális személyi jövedelmek	14	2,8	1245	1,8
3. A személyi jövedelmek elszámolása és kifizetése	133	26,4	16228 (3)	24,3
4. Késedelmeskedés a személyi jövedelmek kifizetésében	75	14,9	8223 (4)	12,3
5. A személyi jövedelmek rajtalapjának csökkentése	39	7,8	6571 (3)	9,9
6. A normák növelése	24	4,8	1975 (1)	3,0
7. A vállalatvezetők bürokratikus viszonyulása a munkásokhoz	37	7,4	6831 (5)	10,2
8. Az önigazgató szervek határozata	7	1,4	1466	2,2
9. A munkások tájékozatlansága vagy téves tájékoztatása	24	4,8	3661 (1)	5,5
10. Fölmondás, vagy rosszabb munkahelyre való áthelyezés	13	2,6	1303	2,0
11. Ellenséges tevékenység hatása	—	—	—	—
12. Munkaszervezeten kívüli tényezők kötelességmulasztása, vagy igéretük be nem tartása	3	0,5	107	0,2
Összesen	503	100	66659 (34)	100
Válasz nélkül	9		186 (6)	
Összesen:	512		66845 (40)	

14. *A sztrájkok tényleges okai a munkaszervezeten belül*

A kérdés így hangzott a kérdőívben: „Melyek voltak a sztrájk tényleges, mélyrehatóbb okai magán a munkaszervezeten belül?" A válaszok tartalmi elemzése alapján kapott eredmények:

A sztrájk tényleges oka a munkaszervezetben	A sztrájkok száma	%	Részvevők száma	%
1. Fejletlen önigazgatás, a munkások gyönge befolyása a döntéshozatalra a munkaszervezetben	67	14,9	10423 (8)	17,0
2. A személyi jövedelmek elosztási rendszere, a munka szerinti elosztás mellőzése, nem mindenkire való alkalmazása. Túl nagy és igazolatlan különbségek a keresetek magasságában	164	36,4	20472 (10)	33,2
3. Rendkívül alacsony, minimális személyi jövedelmek, magas normák, alacsony rajtalapok és hasonlók	121	26,8	15657 (5)	25,4

4. Egy-egy üzemrészleg tartós ellentéte az egész munkaszervezettel az üzemrészleg kárára. A döntéshozatal összpontosítása a munkaszervezet szintjén és az üzemrészlegek fejletlen önigazgatása	37	8,2	7045 (3)	11,4
5. Állandó bürokratikus viszonyulás a munkásokhoz. Indokolt követeléseik megvalósításának mellőzése	15	3,3	1285	2,1
6. Állandó ellenséges tevékenység hatása	—	—	—	—
7. Tájékozatlanság, vagy téves értesültség a vitás ügyben	47	10,4	6694 (6)	10,9
Összesen	451	100	61576 (32)	100
Válasz nélkül	61		5269 (8)	
Összesen	512	66845 (40)		

A 223 kitöltött kérdőív szerint, amelyben választ adtak az első kérdésre (a munkaszervezeten kívüli okokra vonatkozóan), az esetek több mint 90 százalékában arról van szó, hogy a kérdéses munkaszervezetek kedvezőtlen helyet foglalnak el a gazdasági rendszerben. Szemmel látható tehát, hogy a sztrájkok jelenségére nagy hatással van a gazdasági és politikai makrorendszer. Noha csak mikroszinten jelentkeztek, a sztrájkok objektíve mégsem kizárólag a munkaszervezetben érvényesülő reális viszonyok következményei, hanem összefüggésben vannak az általános társadalmi viszonyokkal is.

A munkaszervezeteken belül elég sok azonosság észlelhető a sztrájkok közvetlen indítékai és mélyrehatóbb okai között. A sztrájkok 83 százalékát, közvetlen formában, a személyi jövedelmekkel kapcsolatos problémák váltották ki. A tényleges okok 63,2%-a szintén a sz. jövedelmekkel áll összefüggésben. Ez a körülmény az összetűzések szociális jellegére utal.

A munkaszervezeti önigazgatás fejletlenségét az esetek 14,9 százalékában jelölték meg mint a sztrájkok tényleges indítékát. Ezt az adatot mélyrehatóbban is ki kellene elemezni, föl kellene mérni pontosan, hogy milyen szintet ért el a tudatos állásfoglalás az önigazgatás mellett, ami egyetlen lehetősége a munkás igazi felszabadításának, s egyetlen módja annak, hogy túlhaladjuk a társadalom polarizálódását olyanokra, akik termelnek s nagyobb személyi jövedelmet, lakást stb. követelnek, de nem igazgatnak, valamint olyanokra, akik igazgatnak, s akiktől a nagyobb sz. jövedelmet, a kedvezőbb szociális helyzetet követelik.

Utalnunk kell arra az adatra is, amely szerint az ellenséges tevékenység hatását egyetlen esetben sem jelölték meg valamely sztrájk közvetlen, vagy közvetett okaként.

Végső következtetésként megállapítható tehát, hogy a sztrájkok közvetlen és mélyrehatóbb okainak struktúrája szoros összefüggésben áll a termelőmunka alacsony fokú értékelésével, mint annak következményével, hogy a munkásoktól elidegenített és önállóságra szert tett döntéshozatali központok mindinkább a munkások fölötti társadalmi hatalom hordozóivá alakulnak át.

15. *A sztrájk előzményei*

A kérdés így hangzott: „Vajon a sztrájk részvevői, mielőtt erre a lépésre szánták magukat, kihasználták-e az összes lehetőségeket, hogy sztrájk nélkül oldják meg problémájukat?" A válaszok tartalmi elemzésének eredményei:

	Sztrájkok száma	%	Részvevők száma	%
1. A sztrájk előtt a munkások éltek a rendes lehetőségekkel, s csak utána folyamodtak a végső eszközhöz	130	27,7	20992 (1)	33,4

2. Előzőleg nem éltek a lehetőségekkel, tehát a sztrájk az első eszközök közé került	313	72,3	41909 (3)	66,6
Összesen	433	100	62901 (4)	100
Válasz nélkül	79		3944 (36)	
Összesen	512		66845 (40)	

16. *A tényezők, amelyekkel a munkások összeütközésbe kerültek a sztrájk folyamán*

A kérdés így hangzott: „Kikkel szemben fejezték ki elégedetlenségüket, kikkel kerültek összeütközésbe a sztrájkoló munkások?" A kapott válaszok alapján a következő eredményekre jutottunk:

	Sztrájkok száma	%	Részvevők száma	%
1. Kizárólag vállalaton kívüli tényezőkkel	44	10,2	9194 (2)	14,5
2. Kizárólag vállalaton belüli tényezőkkel	369	85,4	48911 (7)	77,3
3. Külső és belső tényezőkkel	19	4,4	5166	8,2
Összesen	432	100	63271 (9)	100
Válasz nélkül	80		3574 (31)	
Összesen	512		66845 (40)	

17. *Kérdés: „Kikkel kerültek összeütközésbe a sztrájkoló munkások a vállalatban?"*

	Sztrájkok száma	%	Részvevők száma	%
1. Kizárólag a vállalatvezetőséggel kerültek szembe	176	70,1	24160 (1)	68,4
2. Kizárólag az önigazgatási szervekkel kerültek szembe	43	17,1	4548 (1)	12,9
3. A vállalatvezetőkkel és önigazgató szervekkel egyaránt	27	10,8	5741	16,3
4. A vállalat más részlegeivel	5	2,0	871	2,4
Összesen	251	100	35320 (2)	100
Válasz nélkül	261		31525 (38)	
Összesen	512		66845 (40)	

18. *A sztrájkok hatásfoka*

A kérdés így hangzott: „Kielégítették-e a sztrájkoló munkások követeléseit?" A kapott válaszok alapján a következő eredményekre jutottunk:

	Sztrájkok száma	%	Részvevők száma	%
1. A munkások követeléseit teljes egészében kielégítették	256	58,7	34763 (3)	55,1
2. A munkások követeléseit csak részben elégítették ki	78	17,9	17969 (4)	28,5
3. A munkások követeléseit nem elégítették ki	102	23,4	10338 (1)	16,4
Összesen	436	100	63070 (8)	100
Válasz nélkül	76		3775 (32)	
Összesen	512		66845 (40)	

19. *A szakszervezet a sztrájkról*

A kérdés: „Kiértékelték-e és hogyan értékelték a munkabeszüntetést?"

Válaszok	Sztrájkok száma	%	Részvevők száma	%
1. A szakszervezet támogatta a munkások követeléseit és a sztrájkot, mint azok megvalósításának eszközét	32	11,3	3013	7,7
2. A szakszervezet támogatta a munk. követelését, de a sztrájkot, mint módszert, elvetette	126	44,5	22996 (1)	59,0
3. A szakszervezet nem támogatta a munkások követeléseit, tehát a sztrájkot sem	61	21,6	7589	19,5
4. A szakszervezet nem foglalt állást	64	22,6	5392 (10)	13,8
Összesen	283	100	38990 (11)	100
Válasz nélkül	229		27855 (29)	
Összesen	512		66845 (40)	

20. *A szakszervezet álláspontja a további sztrájkokkal szemben*

A kérdés így hangzott: „Véleményük szerint, a szakszervezetnek milyen álláspontot kellene elfoglalnia és milyen szerepet kellene betöltenie a további sztrájkok tekintetében?"

Válaszok	Sztrájkok száma	%	Részvevők száma	%
1. Megelőzően kell cselekednie, hogy elhárítsa a lehetséges sztrájk okait	255	63,1	32948 (3)	56,9
2. Támogatnia kell minden sztrájkot	2	0,5	1150	2,0

3. Elleneznie kell minden sztrájkot	40	9,9	6511	11,2
4. Támogatnia kell az igazolt sztrájkot, ha azt a munkások mint végső módszert veszik igénybe	98	24,3	16152 (9)	27,9
5. Semlegesnek kell maradnia	—	—	—	—
6. Felelősségre kell vonnia sztrájk okainak hordozóit	9	2,2	1151	2,0
Összesen	404	100	57912 (12)	100
Válasz nélkül	108		8933 (28)	
Összesen	512		66845 (40)	

III. A SZTRÁJK, ÉS A FORMÁLIS ÖNIGAZGATÁSI ÉS POLITIKAI STRUKTÚRA

A sztrájk minden esetben az összes formális önigazgatási és politikai struktúrán kívül jön létre és megy végbe. Ez azt jelenti, hogy a formális döntéshozatali gócpontok sem a vállalatokban, sem azokon kívül nem eléggé terjedelmesek (demokratikusak) ahhoz, hogy kereteik között a legkülönfélébb ellentétes érdekek kifejezésre jussanak, ami lehetővé tenné azoknak demokratikus módon való legkedvezőbb és leghatásosabb összeegyeztetését. A döntéshozatal formális gócpontjait azok a struktúrák tartják döntő befolyásuk alatt, amelyek ellen a munkások sztrájkba lépnek.

A sztrájkot az önigazgatási szerveken, a Kommunista Szövetségen, a szakszervezeten és az Ifjúsági Szövetségen kívül szervezik meg és bonyolítják le. Ilyen szempontból „vadon termő", hiszen megszervezésében egyetlen formális struktúra sem vesz részt. Mégis, minden összeütközés mindkét ellentétes pontján olyan emberek állnak, akik egy és ugyanahhoz a formális önigazgatási és politikai struktúrához tartoznak. A sztrájk részvevői között, de akikkel szembefordultak, azok között is, olyan emberek vannak, akik a Kommunista Szövetség egyazon szervezetéhez, ugyanahhoz a szakszervezethez, ugyanahhoz az önigazgatási testülethez egyazon ifjúsági szervezethez tartoznak. A formális önigazgatási és politikai struktúrához való tartozás nem befolyásolja az embereket a sztrájkban való részvétel, vagy a sztrájkhoz, mint összeütközéshez való viszonyulás tekintetében. Az összeütközés részvevőinek magatartását (azokét is, akik sztrájkolnak, és azokét is, akik ellen a sztrájk folyik) a sztrájkkal szemben sokkal inkább az határozza meg egyénenként, hogy:

1) egyénileg milyen hatással tud lenni azoknak a kérdéseknek a megoldására, amelyek döntő fontosságúak az egyes szociális csoportok általános helyzetére nézve — az összeütközés egyik oldalán azok az emberek állnak, akiknek döntő befolyásuk van a döntéshozatalra, tehát mindenekelőtt azok, akik vezető munkahelyet töltenek be, a másik oldalon pedig a termelőmunkások vannak, akiknek lényegesen kisebb a befolyásuk a döntéshozatalra;

2) egyénileg milyen alapon (kritériumok szerint) részesedik a személyi jövedelmekből — a sztrájkolók mindig pontosan mért munkaeredmények szerint részesednek a személyi jövedelmekből, azok viszont, akik ellen sztrájkba lépnek, személyi jövedelmüket és egész szociális helyzetüket is munkájuk funkciója, mindenekelőtt vezetői beosztásuk szintje szerint valósítják meg;

3) milyen arányú a részesedésük a jövedelemből (milyen a kisajátítás mennyisége), ami nem a munkaeredményektől, hanem társadalmi befolyásuktól függ, éspedig nem csupán a személyi jövedelmek elosztására, hanem a teljes szociális helyzetet meghatározó kérdések megoldására vonatkozóan — a jövedelem elosztása nem a munkaeredményekkel arányos, hanem az elosztást befolyásoló társadalmi hatalommal, s ezért a nagy (nem szocialista jellegű) különbségek a társadalmi hatalommal való rendelkezésben és a teljes szociális helyzet tekintetében rendkívül kiélezik az egyes szociális csoportok közötti összeütközéseket (a sztrájkokat); függetlenül attól, hogy formálisan ugyanahhoz az intézményesített struktúrához tartoznak, ezek a szociális különbségek sokkal inkább szembeállítják egymással a névlegesen egyazon formális struktúrához tartozó embereket, mint amennyire reális értelemben egyesíti őket az, hogy ugyanahhoz a formális szervezethez (a Kommunista Szövetséghez a szakszervezethez, egyazon önigazgató testülethez) tartoznak.

Minthogy a munkások, akik sztrájkolnak, megkülönböztethetőek azoktól, akik ellen sztrájkra kényszerülnek, éspedig: 1) a társadalmi hatalommal való rendelkezés, 2) az elosztásban való részesedés kritériumai és 3) a kisajátítás mennyisége, vagyis a társadalmi hatalom gócpontjaival szembeni általános helyzetük és hatásuk, valamint az ebből eredő általános szociális helyzetük tekintetében — véleményem szerint a sztrájkról úgy beszélhetünk, mint osztályjellegű összeütközésről. Amennyiben a sztrájk ilyen minősítése alapjában véve pontos, akkor ez a jelenség összeférhetetlen a *projektált* önigazgatással. A jövőbeli önigazgatás, úgy, ahogyan azt Az önigazgatás fogalmának és lényegének elméleti meghatározása („Teorijsko odredivanje pojma i suštine samoupravljanja") című munkámban kifejtettem, nem lesz konfliktusmentes, de mentes lesz a sztrájkoktól, mint osztályjellegű összeütközésektől. Ezt nem valósíthatjuk meg könnyen és gyorsan, de hiszem, hogy megvalósíthatjuk.

JEGYZETEK

1 Adatforrás: Samoupravljanje i društveno-ekonomski razvitak Jugoslavije 1950—1970. Beograd, 1971. Szövetségi Statisztikai Intézet, 94., 99—100. old. és Neki pokazatelji razvoja Jugoslavije, socialističkih republika i autonomnih pokrajina 1950—1970. Beograd, 1971. Szövetségi Statisztikai Intézet, 18—21. old.

2 Adattárunk csupán az ún. központi munkástanácsokra, a vállalatok „csúcsszervére" terjed ki, tehát a vállalati részlegekben, az üzemrészekben, a gazdálkodási egységekben stb. működő munkástanácsokat figyelmen kívül hagytuk.

3 Az elemzés csak a vállalatok „csúcsán" működő igazgató bizottságokra (a munkástanácsok kollegiális szerveire, kollektív végrehajtó szerveire) vonatkozik, s nem terjed ki a kisebb szervezeti v. részegységek végrehajtó szerveire.

4 A vállalatok száma tetemesen csökkent, mivel az integrációs folyamat, a vállalatok összevonásának folyatama rendkívül erőteljes. 1965 és 1969 között összesen 2590 vállalatban került sor integrációra. Ezért a központi munkástanácsok, az igazgató bizottságok és elnökeik száma folytonosan csökken.

5 Adatforrások: Samoupravljanje i društveno-ekonomski razvitak Jugoslavije 1950—1970, Szövetségi Statisztikai Intézet, Belgrád, 1971, 21—23., 63—69., 72., 94., 999—1002. old. Neki pokazatelji razvoja Jugoslavije, socialističkih republika i autonomnih pokrajina 1950—1970, Szövetségi Statisztikai Intézet, Belgrád, 1971, 18. old. Radni dokument Saveznog zavoda za statistiku, VIII. évf. 5. szám, 9—13. old. Samoupravljanje u privredi 1970, Statistički bilten 658, Szövetségi Statisztikai Intézet, Belgrád 1971 márciusa, 9—15. old. — Lásd még: Skupštinski izbori 1969. Társadalmi Tudományok Intézete, Belgrád, 1970, 148. és 150—151. old.

6 Lásd: Drugi kongres samoupravljača Jugoslavije, Radnička štampa, Belgrád, 1971. 809—810. és 821—843. old.

7 Lásd: Kongres radničkih saveta, a Rad kiadása, Belgrád, 1957. 732—735. old.

8 Samoupravljanje i društveno-ekonomski razvitak Jugoslavije 1950—1970. Szövetségi Statisztikai Intézet, Belgrád, 1971. 101—102. old.

9 Lásd: Savez komunista Jugoslavije i samoupravljanje, Kultura, Belgrád, 1967. 754—755. old.

10 Borba, 182. szám, 1972. VII. 4., 5. old.

11 Lásd: Komunist, 1971. XII. 7-iki szám, 14. old.

12 Lásd: Komunist, 1971. XI. 25-i szám, 11. old.

13 Komunist, 1971. X. 7-i szám, 13. old.

14 A zárójelbe tett szám azt jelzi, hogy hány sztrájk esetében nem ismerjük a részvevők számát.

15 A vita anyaga és a szerző tanulmánya a sztájkokról a következő kiadványban jelent meg: Obustave rada. A Politikai Tudományok és Képzés Központja, Belgrád, 1967. májusa.

16 A vita anyaga sokszorosításban, a következő címmel jelent meg: O obustavi rada i pitanjima koja su u direktnoj vezi sa njom, A Jugoszláv Szakszervezeti Szövetség Központi Tanácsa, Belgrád, 1968. januárja.

17 A községek száma, ahonnan nincsenek adatainк a sztrájkokról.

18 Zárójelben azoknak a sztrájkoknak a száma, melyekre vonatkozóan nem ismerjük a részvevők létszámát.

19 A zárójelben levő számok jelentése azonos az előbbivel.

20 Zárójelben a községek száma, amelyek nem adtak választ a kérdőívekre.

21 Az adatok forrása: Neki pokazatelji razvoja Jugoslavije, socialističkih republika i autonomnih pokrajina 1950—1970. Szövetségi Statisztikai Intézet, Belgrád, 1971. 13—29. old.

22 Zárójelben azoknak a sztrájkoknak a száma, melyekre vonatkozóan nem ismerük a részvevők számát.

23 Lásd: Socijalne razlike u našem društvu. A Jugoszláv Szakszervezeti Szövetség Tanácsa, Belgrád, 1972. 14. oldal.

24 Zárójelben azoknak a sztrájkoknak a száma, amelyekre vonatkozóan nem ismerjük a részvevők létszámát

25 A zárójelbe tett számok — ebben épp úgy, mint a következő táblázatokban — azoknak a sztrájkoknak a számát jelzik, melyekre vonatkozóan nem kaptunk adatokat a részvevők létszámáról.

REZIME

ODNOS ŠTRAJKA KAO DRUŠTVENOG SUKOBA I SAMOUPRAVLJANJA KAO DRUŠTVENOG SISTEMA

U prvom delu teksta govori se o opštim uslovima pojave štrajka. Prilikom analiza štrajkova mora se imati u vidu specifična istorijska situacija Jugoslavije. Štrajk se ne može objasniti samim sobom, niti analizom samo njegovih unutrašnih obeležja. On se može objasniti samo ako se analizira kao segment globalnog društva i ukupnog društvenog sistema. Zato smo u prvom delu teksta analizirali onaj *sklop protivrečnih* okolnosti koje bitno utiču na pojavu štrajka. *Protivrečnost* tog sklopa okolnosti čini sam štrajk, po svojim bitnim obeležjima, *protivrečnom* društvenom pojavom. On, sam po sebi, nije niti samo pozitivan, niti samo negativan. U njemu ima i jednog i drugog sa vrlo malo mogućnosti da se između pozitivnih i negativnih elemenata povuče stroga granična linija. Takav *protivrečan* karakter samog štrajka onemogućava apriorističko opredeljenje „za" ili „protiv". Opredeljenje prema štrajku je moguće tek pošto se empirijski utvrdi koje su okolnosti imale najjači uticaj i, prema tome, koji elementi u samom štrajku preovlađuju. To važi i za pojedinačne štrajkove i za štrajk kao ukupnu društvenu pojavu.

U drugom delu teksta data je analiza samih štrajkova koji su bili od početka 1958. do septembra 1969. godine. Prvi štrajk je bio u rudniku uglja u Trbovlju i Hrastniku januara 1958. godine. Štrajk je trajao tri dana i u njemu su učestvovali svi zaposleni — nijh oko 4.000. U znak solidarnosti sa rudarima Trbovlja, oko 1.200 rudara u Zagorju od Savi stupilo je 16. I. 1958. godine u jednodnevni štrajk. U kazujemo da je prvi štrajk bio u ekonomski i kulturno najrazvijenijem delu Jugoslavije, u Sloveniji. U najnerazvijenijem delu Jugoslavije, pokrajini Kosovo, štrajk se pojavio tek 1968. godine. To je posebno značajno u istraživanju opštih uslova pojave štrajka. Za ocenu samog štrajka potrebno je odgovoriti na pitanja: ko štrajkuje, zašto i protiv koga?

Analiza je pokazala da štrajkuju, uglavnom, proizvodni radnici zaposleni u proizvodnim preduzećima. Radnici koji štrajkuju pripadaju radničkoj klasi u svakoj varijanti njenog poimanja-definisanja, i čine njen najveći deo. Postavili smo pitanje, u kakvom odnosu se nalazi ta činjenica sa stavom programa Saveza komunista Jugoslavije da „Radnička klasa, osnovna snaga socijalističkog društva, nosi i garantuje socijalistički razvitak".

Na drugo pitanje — zašto radnici štrajkuju — analiza je pokazala da su neposredni povodi najvećem broju štrajkova bili niski lični dohoci, a stvarni, dublji uzroci štrajkova su uglavnom, nepovoljan položaj radnika u formalnoj strukturi društvene moći i njihov relativno nepovoljan ukupan socijalni položaj. Položaj radnika u strukturi društvene moći i njihov ukupan socijalni status nije adekvatan klasnim interesima radnika i istorijskoj ulozi radničke klase. Time se, dobrim delom, može objasniti zašto, pre svega, štrajkuju proizvodni radnici u proizvodnim preduzećima. Postoje i drugi, manje važni uzroci štrajkova.

Na pitanje: protiv koga radnici štrajkuju, analiza je pokazala da su oni ranije bili uglavnom u sukobu sa rukovodiocima preduzeća. Kasnije su radnici štrajkom sve više bili u sukobu sa radničkim savetima i upravnim odborima. Postoji vremenska podudarnost opadanja zastupljenosti i uticaja radnika u radničkim savetima i upravnim odborima i sukoba radnika putem štrajka sa ovim organima samoupravljanja. Posebno ističemo da uzroci štrajkova nisu samo u preduzećima. Isto tako, ukazujemo da oni protiv koga radnici štrajkuju nisu samo u radnim organizacijama.

U trećem delu teksta je zaključak o odnosu štrajka kao društvenog sukoba i formalne samoupravne i političke strukture. Između radnika koji štrajkuju i onih protiv koga se štrajkuje postoje bitne razlike (1) u posedovanju društvene moći, (2) u kriteriju za učešće u raspodeli materijalnih dobara i (3) u obimu prisvajanja — ukupnom socijalnom položaju. Mislim da se o štrajku može govoriti kao o sukobu klasnog karaktera.

ZUSAMMENFASSUNG

DIE BEZIEHUNG DES STREIKS ALS GESELLSCHAFTLICHER KONFLIKT UND DER SELBSTVERWALTUNG ALS GESELLSCHAFTLICHES SYSTEM

Im ersten Teil des Textes wird von den allgemeinen Bedingungen der Erscheinung des Streiks gesprochen. Bei der Analyse der Streiks muss man die spezifische geschichtliche Situation Jugoslawien vor Augen haben. Der Streik kann nicht durch sich selbst erklärt

werden, noch durch die Analyse nur seiner innerlichen Merkmale. Er kann erklärt werden nur, wenn er als Segment der globalen Gesellschaft und des gesamten Gesellschaftssystems analysiert wird. Deshalb haben wir im ersten Teil des Textes jenes *Gefüge widersprüchlicher Umstände* analysiert, die wesentlich auf die Erscheinung des Streiks einwirken. *Den Widerspruch* dieses Gefüges von Umständen bildet der Streik selbst durch seine wesentlichen Merkmale als widersprüchliche gesellschaftliche Erscheinung. An und für sich ist der Streik weder nur positiv noch nur negativ. Er beinhaltet das eine und das andere, ohne die Möglichkeit zuzulassen, zwischen den postiven und negativen Elementen eine scharfe Grenzlinie zu ziehen. Eine derart widerspruchsvoller Charakter des Streiks macht eine a priori Parteiergreifung „für" oder „wider" unmöglich. Eine Parteiergreifung zum Streik ist erst dann möglich, wenn zuerst empirisch festgestellt wurde, welche Umstände den grössten Einfluss hatten und demzufolge welche Elemente im Streik selbst überwiegen. Dies gilt sowohl für einzelne Streiks als auch für den Streik als gesamte gesellschaftliche Erscheinung.

Im zweiten Teil des Texts werden die Streiks analysiert die sich zwischen Anfang 1958 bis September 1969 ereigneten. Der erste Streik ereignete sich im Januar 1958 in den Kohlenbergwerken Trbovlje und Hrastnik. Er dauerte 3 Tage. Die gesamte Belegschaft — etwa 4.000 — nahm daran Teil. Aus Solidarität schlosen sich am 16. Jan. 1958 1200 Bergleute des Bergwerks Zagorje ob Savi zu einem eintägigen Streik an. Wir weisen darauf hin, dass der erste Streik in dem wirtschaftlich und kulturell entwickelsten Teil Jugoslawiens — in Sloweninen — erklärt wurde. In dem unterentwickeltesten Teil Jugoslawiens — in der Provinz Kosovo — kommt es zu Streiks erst 1968. Dies betonte noch mehr dei Notwendigkeit, die allgemeinen Bedingungen zu erforschen, die zu Streiks führen. Um ein Urteil über den Streik fällen zu können ist es notwendig, auf folgende Fragen zu antworten: wer streikt, warum und gegen wen?

Die Analyse hat gezeigt, dass in der Hauptsache in Produktionsbetrieben gestreikt wird u. zw. streiken Arbeiter aus der unmittelbaren Produktion. Die Arbeiter, die streiken, gehören zur Arbeiterklasse in jeder Variante ihrer Auffassung- ihrer Begriffsbestimmung und bilden ihren grössten Teil. Wird haben die Frage gestellt, in was für einer Beziehung steht diese Tatsache zu der Stellung des Programms des Bundes der Kommunisten Jugoslawiens, dass „die Arbeiterklasse, als Grundkraft der sozialistischen Gesellschaft, die sozialistische Entwicklung trägt und garantiert".

Was die zweite Frage betrifft — warum streiken die Arbeiter — hat die Analyse gezeigt, dass bei den meisten Streiks niedrige persönliche Einkommen unmittelbarer Anlass zum Streik waren. In der Tat sind die tieferen Gründe zum Streik in der Hauptsache: ungünstige Lage der Arbeiter in der formalen Struktur der gesellschaftlichen Mach und ihre relativ ungünstige gesamtsoziale Lage. Die Lage der Arbeiter in der Struktur der gesellschaftlichen Macht und ihr gesamtsozialer Status entspricht nicht den Klasseninteressen der Arbeiter und der historischen Rolle der Arbeiterklasse. Damit kann zu gutem Teil erklärt werden, warum vor allem Arbeiter aus der unmittelbaren Produktion in Produktionsbetrieben streiken. Natürlich gibt es auch andere, minder wichtige Gründe zum Streik.

Bezüglich der Frage: gegen wen streiken die Arbeiter, hat die Analyse gezeigt, dass die Arbeiter früher durch den Streik in der Hauptsache mit den Betriebsleitern in Konflikt gerieten. Später gerieten die Arbeiter durch den Streik immer mehr in einen Konflikt mit den Arbeiterräten und Verwaltungsausschüssen. Es besteht eine zeitliche Übereinstimmung zwischen der Abnahme der Zahl von Arbeitern und deren Einfluss in den Arbeiterräten und Verwaltungsausschüssen einerseits und dem Konflikt der Arbeiter durch den Streik mit diesen selbstverwalterischen Organen andererseits. Insbesondere heben wir hervor, dass die Gründe, die zu Streiks führen, nich nur in den Betrieben liegen. Ebenso weisen wir auch darauf hin, dass sich diejenigen, gegen die die Arbeiter streiken, nicht nur in den Arbeitskollektiven befinden.

Im dritten Teil des Textes wird die Schlussfolgerung über die Beziehung des Streiks als gesellschaftlicher Konflikt und der formalen selbstverwalterischen und politischen Struktur dargelegt. Zwischen den Arbeitern, die streiken und denjenigen gegen die gestreikt wird, bestehen wesentliche Unterschiede: 1. im Verfügen über gesellschaftliche Macht 2. im Kriterium für die Teilnahme in der Verteilung materieller Güter und 3. im Umfang der Aneignung — in der gesamten sozialen Lage. Der Verfasser ist der Meinung, dass man über Streiks als über Konflikte mit Klassenkarakter sprechen kann.